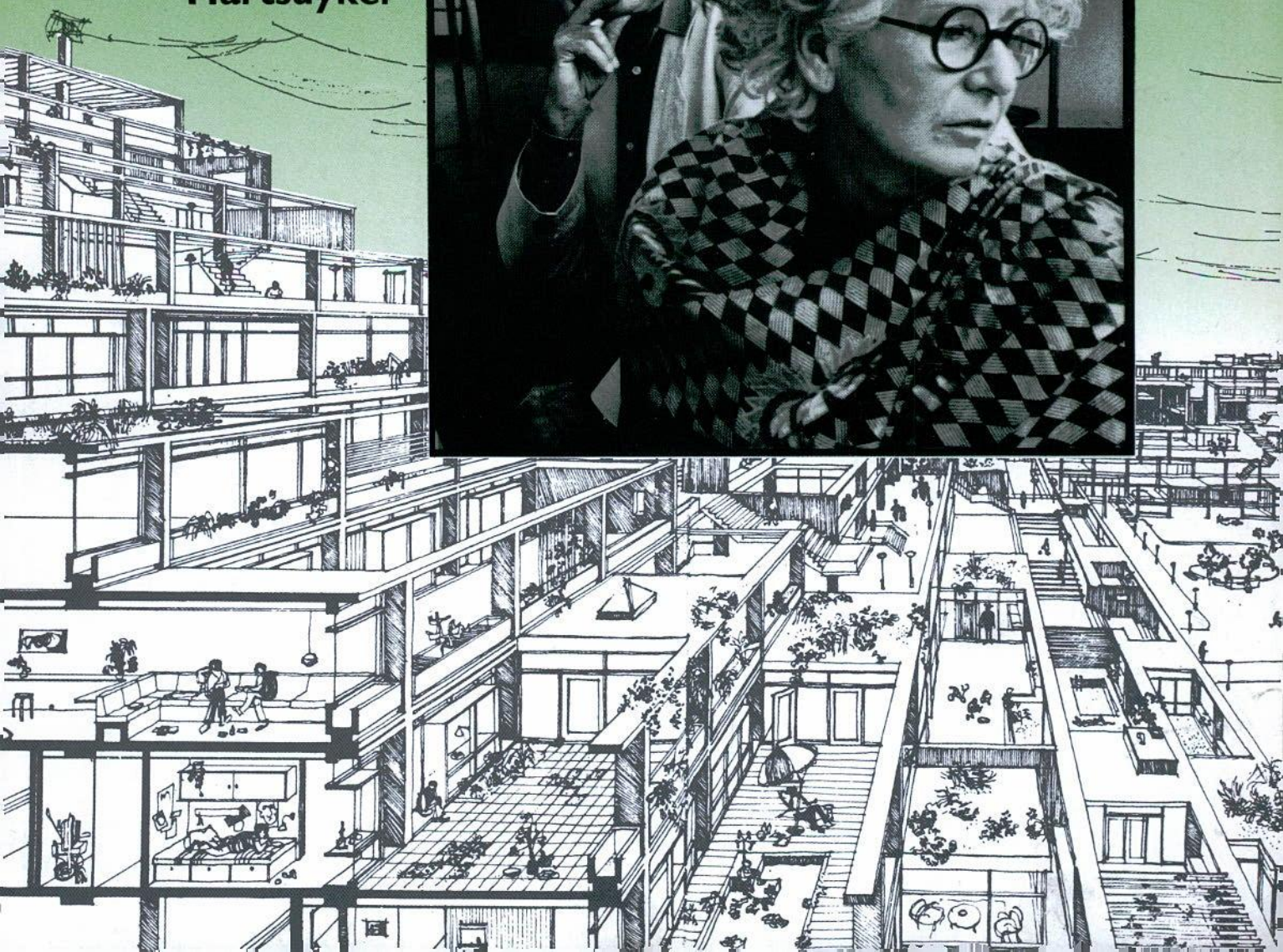
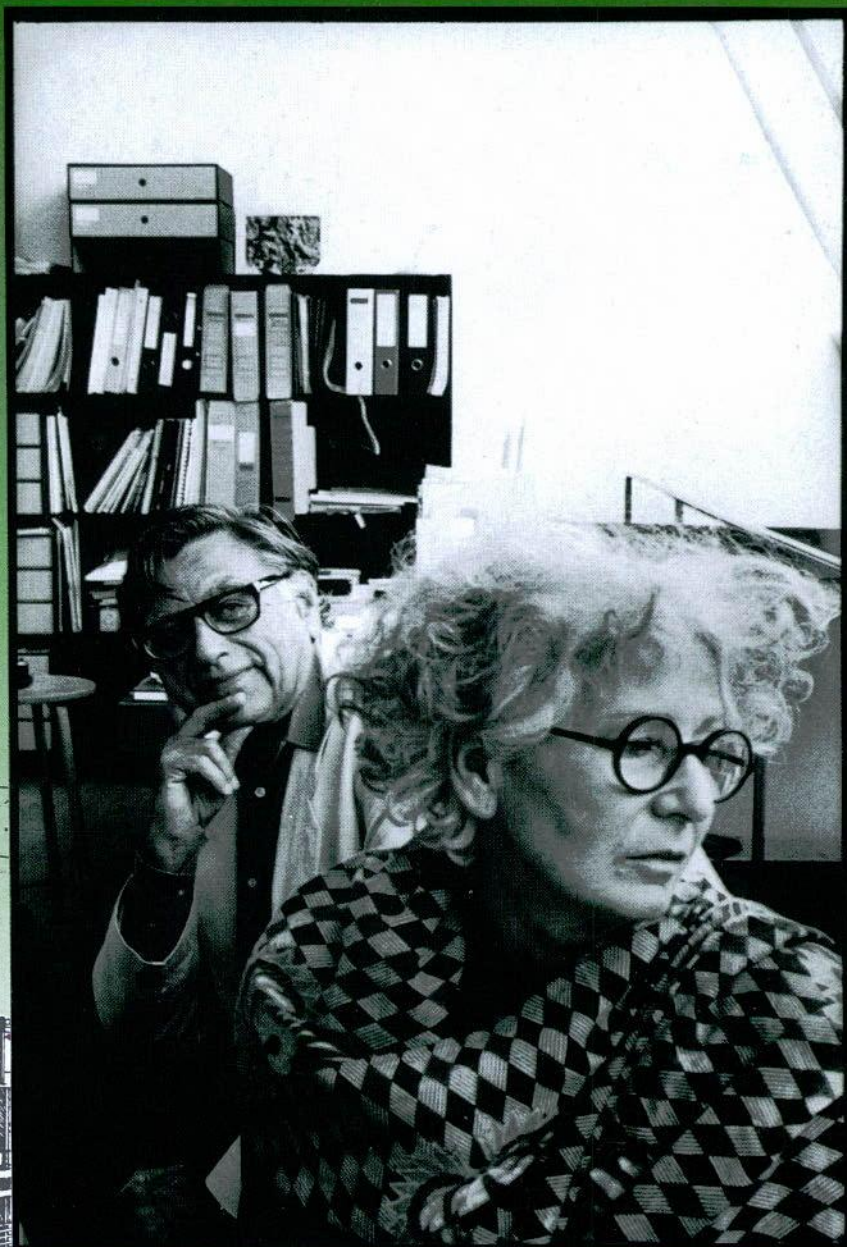

HUMANIST

UITGAVE VAN HET HUMANISTISCH VERBOND – oktober 1991 – NUMMER 10

MENSEN DE RUIMTE LATEN ERVAREN

De architectuur
van Luzia en Enrico
Hartsuyker

HUMANIST

UITGAVE VAN
HET HUMANISTISCH VERBOND

46-STE JAARGANG
OKTOBER 1991
NUMMER 10

Redactie-adres

Postbus 114, 3500 AC Utrecht
Tel.: 030 - 318145
Kantooradres: Oudkerkhof 11,
3512 GH Utrecht
faxnr.: 030-367104

Redactie

Hes van Huizen (hfdred)
Ingeborg van Teeseling

Vormgeving

Hes van Huizen
Rik Tazelaar (Studio ID)

Druk

Brouwer Offset BV Utrecht

Redaktiekommissie:

Peter Heisterkamp
Hans Martens
Bram Roozendaal
Marc Hermens

Abonnement

Een jaarabonnement kost f 30,-.
Bel 030 - 318145 (toestel 28)
Leden van het Humanistisch Verbond
ontvangen het blad gratis. Zie achterin
dit blad

Advertentietarieven

De tarieven van febr. 1988
zijn van kracht.
Op aanvraag verkrijgbaar

Foto-omslag: Marco Borggreve

HET VOLGENDE NUMMER
VERSCHIJNT BEGIN
NOVEMBER. KOPIJ
DAARVOOR MOET UITERLIJK
12 OKTOBER IN HET BEZIT
VAN DE REDAKTIE ZIJN.

Geschiedenis van het humanisme speciale prijs voor HV leden

Geschiedenis
van het humanisme

Hoofdfiguren
uit de
humanistische traditie

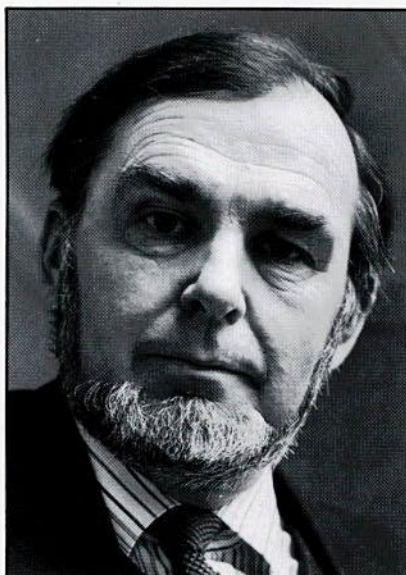
Paul Cliteur
Wim van Dooren
redactie

Boom

Onlangs verscheen „Geschiedenis van het humanisme; hoofdfiguren uit de humanistische traditie”, onder redactie van Paul Cliteur en Wim van Dooren. Een gedegen overzicht van de ontwikkeling van het humanisme van de oudheid tot nu aan toe; van paideia en humanitas tot zelfbeschikkingsstreven en humanistische emancipatiebewegingen; van Socrates en Plato tot Russell en Fromm. Met 312 pagina's informatie is het geen boek om in één adem uit te lezen, wel om als naslagwerk dicht bij de hand te houden en om je van tijd tot tijd in te verdiepen.

In de winkel kost dit boek f 38,50. Dankzij een financiële bijdrage van Humanistisch Studiecentrum Nederland (HSN) kunnen leden van het HV, Humanitas en De Vrije Gedachte dit boek voor slechts f 27,50 kopen bij het Humanistisch Centrum in Utrecht (Oudkerkhof 11). Wie het thuis gestuurd wil krijgen, moet f 32,50 overmaken (boekprijs + porto) naar giro 58, Humanistische Pers Utrecht o.v.v. „Geschiedenis humanisme”.

In memoriam Joos Sinke

Op 18 augustus overleed Joos Sinke. Hij was van 1977 tot 1988 hoofdredacteur bij de dienst Humanistische Geestelijke Verzorging in de krijgsmacht. Onder zijn leiding werd een forse groei van het aantal humanistische geestelijke verzorgers bij het Ministerie van Defensie geclaimd en (deels) gerealiseerd. Ook binnen het Humanistisch Verbond heeft Joos Sinke een belangrijke bijdrage geleverd. Hij maakte deel uit van de Commissie De Ronde die in 1984 een reorganisatieplan voor het HV tot stand bracht. Bovendien maakte hij deel uit van de redactie van 'Rekenschap' en had hij jarenlang als hoofd van dienst een belangrijke inbreng in het beleidsdenken binnen het Verbond. Joos Sinke was een veelzijdige en warme persoonlijkheid. Hij inspireerde en stimuleerde velen. (JdV)

In dit nummer

Opinie over Europa

Er gebeurt veel in Europa. Meer eenheid, maar ook meer verscheidenheid en conflicten. Oost- en West-Europa openen zich naar elkaar, maar de burgeroorlog in Yoegoslavië vormt een nieuw gevaar. En op de zuidflank wordt Europa steeds meer een rijk bastion waar met name Afrika tevergeefs aanklopt. Erik de Gier, voorzitter van de onlangs geïnstalleerde HV-Adviesgroep Bezinning, geeft kort aan waarom en hoe humanisten iets goeds zouden kunnen bijdragen aan een nieuw Europa. Op pagina 5

Architecten over ruimte

Beiden zijn ze architect, samen kwamen ze naar Nederland om hier bij te dragen aan de naoorlogse opbouw. Ze maken woningen waar de bewoners keuzes worden aangereikt. Maar de werkelijkheid maakt hen tot Don Quichotes. 'Je moet zo hard vechten voor iets dat toch heel normaal zou moeten zijn,' zegt Luzia Hartsuyker in het interview dat Ingeborg van Teeseling met haar en Enrico Hartsuyker had. Twee architecten die mensen de ruimte willen laten beleven aan het woord op pagina 6/7/8/9/10

Strijdbaar en volgzaam

In de jaren zestig werden ze activist en vaak lid van een radicaal-linkse organisatie. Maar hoe kwam het toch dat deze hemelbestormers zich in die organisaties zo lieten intimideren en koeioneren? Ze stonden kritisch en strijdbaar in de wereld, maar in partij of club waren ze vooral volgzaam. Mieke Julien las het boek 'Alles moest anders' en zoekt naar een verklaring op pagina 14/15/16

Humanisme in Polen

Guus den Besten was van de zomer op vakantie in Polen en bracht een bezoek aan een Poolse geestverwant. Steeds weer moeten de humanisten daar uitleggen dat ook zij tegen de atheïstische marxistische dictatuur zijn, maar daar geen dictatuur van de katholieke kerk voor in de plaats willen hebben. Een korte impressie uit Warschau op pagina 19

Trudy van Asperen houdt Socrateslezing 1991

Op dinsdag 10 december zal de Trudy van Asperen de traditionele Socrateslezing houden. Zij is hoogleraar ethiek aan de Universiteit van Amsterdam. In het mei/juni-nummer van de 'Humanist' staat een uitgebreid interview met Trudy van Asperen. Ook haar Socrateslezing zal met name gaan over individualisering en het moderne leven.

De lezing zal weer worden gehouden in het Landelijk Humanistisch Centrum, Oudkerkhof 11 in Utrecht. Aanvang is 20.00 uur. Elk jaar bestaat er grote belangstelling voor de lezing, terwijl er slechts een beperkt aantal kaarten beschikbaar zijn. Dus het is raadzaam om u snel aan te melden als u de lezing bij wilt wonen.

U kunt gratis toegangskaarten bestellen door een kaartje te sturen naar de stichting Socrates, Postbus 114, 3500 Ac te Utrecht. Graag vermelden dat het om de Socrateslezing gaat, uw naam, adres en het gewenste aantal toegangskaarten. Die zullen u vervolgens rond 1 december worden toegestuurd.

Aantal proefabonnees voor de Humanist over de duizend

In juni begon de afdeling Publiciteit van het HV weer de jaarlijkse actie voor proefabonnees die ter introductie vijf nummers van de Humanist krijgen toegezonden voor slechts een tientje. Bij het sluiten van dit nummer was het ronde aantal van 1000 proefabonnees overschreden. Verwacht worden nog reacties op de advertenties die in Vrij Nederland, de VPRO-gids en HP/de Tijd hebben gestaan.

Cees Korver nieuwe voorzitter van de HSHB

Sinds 1 september is Cees Korver (52) de nieuwe voorzitter van de Humanistische Stichting voor Huisvesting van Bejaarden (HSHB). Als bestuurder heeft hij ruime ervaring opgedaan met zowel ouderenbeleid als met volkshuisvesting. Cees Korver was tot voor kort lid Gedeputeerde Staten Noord-Holland voor de PvdA en had daar onder andere het ouderenbeleid in zijn portefeuille.

Hulp aan ex-DDR kost Duitse kerken zeer veel leden

Door de belastingdruk een tikkeltje op te voeren, heeft de Duitse overheid het proces van kerkverlaters – onbedoeld – merkbaar versneld. De laatste tijd komen uit alle delen van West-Duitsland meldingen van een toenemende exodus uit de kerken, zowel de protestantse (Evangelische) als de rooms-katholieke.

De aanleiding is de invoering per 1 juli, van een toeslag op de loonbelasting. De opbrengst van deze „solidariteitsheffing” wordt door de Duitse regering besteed aan de wederopbouw van de ex-DDR. De toeslag komt op 7,5 procent van de loonbelasting. Ongeveer hetzelfde percentage van hun loonbelasting moeten Westduitse kerkleden jaarlijks opbrengen aan Kirchensteuer (kerkelijke belasting, geïnd door de overheid). Voor wie er, ondanks de invoering van de solidariteitsheffing, netto niet op achteruit wil gaan, is er een simpele oplossing: uit de kerk treden, waarmee de Kirchensteuer vervalst.

Dat die oplossing kennelijk op grote schaal wordt toegepast, blijkt uit cijfers

van de Evangelische Pressedienst over de maand juli. Het aantal kerkverlaters steeg toen – in vergelijking met dezelfde maand vorig jaar – in grote stadsgebieden met 90 tot 120 procent (Keulen: 110 procent, Hannover: 120, München: 90). Van het Westduitse platteland werden stijgingen, variërend van 60 tot 300 procent, gemeld. De laatste jaren verliezen de Evangelische kerken per jaar netto 100.000 leden, de katholieke kerk ruim 70.000. Van alle Duitsers zijn er op papier 28 miljoen Evangelisch en 27 miljoen katholiek. De regering heeft gezegd, dat de solidariteitsheffing voor een jaar geldt. Sommige kerkverlaters hebben bij de burgerlijke stand – waar hun (on-)kerkelijke status geregistreerd wordt – aangegeven dat ze daarna willen terugkeren. Een woordvoerder van de r.-k. bisschoppenconferentie putte daar weinig hoop uit: „Niemand verlaat de kerk uit financiële overwegingen. Om die stap te zetten moet je je innerlijk al van de kerk hebben losgemaakt. Dat moet ons ernstig te denken geven.”

(Uit: Trouw)

Humanistisch cultuurgoed kan Europa goede diensten bewijzen

Wat is er toch aan de hand in het nieuwe Europa? Een vraag die mij steeds bekruipt als ik stilsta bij de turbulente gebeurtenissen in bijvoorbeeld Joegoslavië, de Sovjetunie en Roemenië. Soms overtreffen de gebeurtenissen mijn ergste verwachtingen. Zoals de alsmat verder escalerende burgeroorlog in Joegoslavië. Ter relativering bedenk ik dan dat het hier gaat om oude conflicten en oude breuklijnen. Wij in West-Europa waren daar het bestaan van vergeten. Moeilijker wordt het als ik vanuit mijn humanistische levensbeschouwing de gebeurtenissen probeer te begrijpen.

Het mislukken van de staatsgreep in de Sovjetunie kan ik nog zonder meer positief waarderen. En het past ook in mijn opvattingen over het recht op vrijheid en democratie. Maar wat te denken van de rehabilitatie van een grote groep oude nazi's in Litouwen? Van berichten van onderdrukking van minderheden, van virulent nationalisme, van herlevend anti-semitisme en vreemdelingenhaat? De weg naar het nieuwe Europa zou wel eens lang en vol van conflicten kunnen zijn. Valt er daarbij hoop te putten uit het humanistische cultuur- en gedachtegoed? Ik vind van wel.

Zo is vanuit de gehele wereld gezien Europa eigenlijk niet veel meer dan een provincie. De landen die er deel van uitmaken, zijn daarom tot elkaar veroordeeld - op straffe van het volledig teloor gaan van de Europese entiteit en identiteit. De gewelddadige tegenstellingen uit het verleden van Europa zijn na de Tweede Wereldoorlog omgesmeed tot een hechte vorm van samenwerking. Hetzelfde zal zeker ook gelden voor de landen van het voormalige Oostblok. Daarbij kan het gemeenschappelijke Europese humanistische cultuurgoed goede diensten bewijzen. Want de eenheid van Europa is immers al veel ouder dan enkel de staatkundige samenwerking. Er is duidelijk sprake van lotsverbondenheid. Zo lopen er lijnen van West naar Oosteuropese landen en vice versa. Denk maar aan de Hanzetijd, de Gouden Eeuw, en aan reislustige filosofen als Coornhert en Erasmus. Omgekeerd heeft bijvoorbeeld de Tsjechische pedagoog Comenius weer op Nederland een grote invloed gehad. En ook meer recent is er sprake geweest van een intensieve geestelijke beïnvloeding binnen Europa waarin de waarden van de Verlichting een wezenlijke rol vervulden. Niet alleen via de wetenschappen en de kunsten, maar ook via de

literatuur (Tolstoj, Kundera, Konrad). Natuurlijk is er niet één homogene, humanistische cultuur- en ideeënwereld. Diversiteit en pluriformiteit zijn veel eerder kenmerkend. Dat is niet perse een zwakte, het kan juist in onze tijd een sterke kant van het humanisme zijn. Dit gemeenschappelijke cultuur- en gedachtegoed kan immers als cement voor het nieuwe Europa fungeren. Het biedt ons houvast en een duidelijk perspectief voor een uitweg uit de problemen waarmee we nu van dag tot dag worden geconfronteerd.

Voor humanisten lijkt mij daarbij een duidelijke, praktische taak weggelegd: het levend houden en versterken van de universele humanistische waarden. Dit is noodzakelijk om te strijden tegen de neiging van mensen om bij de waan van de dag te leven, om niet te leren van eerder gemaakte fouten en om zich snel aan te passen aan gewijzigde omstandigheden, ook als die op gespannen voet staan met die humanistische waarden. Pas als dit op brede schaal en intensief ter hand wordt genomen, zal het nieuwe Europa duidelijker in beeld komen.

Erik de Gier (voorzitter van de HV-Adviesgroep Bezinning)

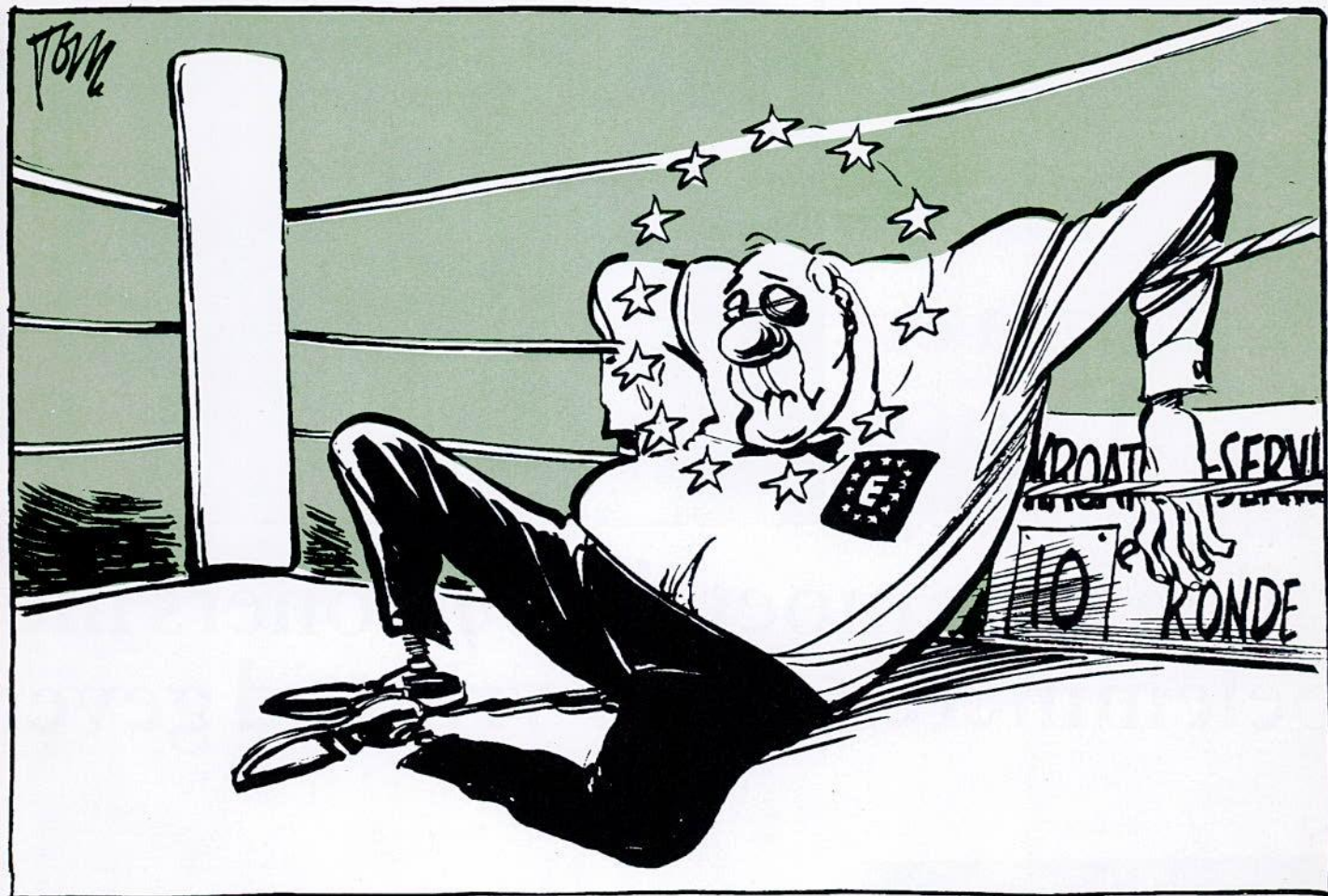

Foto: Marco Borggreve

Luzia en Enrico Hartsuyker:

Een huis moet de bewoners nie
belemmeren maar vrijheid geven

door Ingeborg van Teeseling

Beiden zijn architect. Zij is geboren in Karlsruhe, hij in Genua. Ze leerden elkaar kennen in Zwitserland, studeerden allebei in Zurich. Begin jaren vijftig vertrokken Luzia en Enrico Hartsuyker naar Amsterdam en begonnen samen een eigen bureau. Eind jaren zestig ontwierp het architectenechtpaar uit onvrede met de toenmalige stedenbouw een ambitieus plan voor een nieuwe manier van wonen. Ze noemden het Biopolis, een gewaagde poging om wonen, werken en recreatie volledig te integreren. Ze waren er hun tijd ver mee vooruit.

Vorig jaar kregen de Hartsuykers de Eurowoningenprijs uitgereikt voor hun bijdrage aan de ontwikkeling van de woningbouw. Het juryrapport vermeldt dat zij 'altijd met woningen zullen komen die passen als een vertrouwd kledingstuk'. Ingeborg van Teeseling op bezoek bij dit architectenechtpaar dat in al hun ontwerpen voor woningen de mens heel nadrukkelijk centraal stelt.

De tram van het Centraal Station in Amsterdam naar Amstelveen zou een aardig vervoermiddel voor een architectonische rondleiding zijn. Alles wat dit land heeft te bieden, kom je onderweg tegen. In het centrum winkels, grachtenpanden, water en verkeer. In de ring er omheen stille, brede straten met parken en musea. En daar weer achter: stations, snelwegen, winkelcentra en flats.

Meer nog dan de boeken over bouwkunst en het kleine stapeltje kritieken blijkt dit huiswerk te zijn waar ik iets aan heb. Want voor Luzia en Enrico Hartsuyker is kennis van de techniek aanmerkelijk minder belangrijk dan gevoel voor de omgeving. „Als mensen het over architectuur hebben, bedoelen ze daar meestal gevels mee. En natuurlijk is het belangrijk hoe

een huis er van buiten uitziet, ook voor de straat. Maar uiteindelijk gaat het over het leven achter die gevel.”

Luzia Hartsuyker: „Nederland bouwt op het platte vlak. Niet in de hoogte, maar in de breedte, want dat toont het beste. Als je tien minuten nodig hebt om van de ene kant van het gebouw naar de andere te komen, moet het wel een belangrijk gebouw zijn. Dat idee. Maar daardoor raakt het land veel te vol. Het is ook niet efficiënt en aangenaam voor de bewoners. Nergens heb je uitzicht. En altijd moet je flinke afstanden afleggen om ergens te komen. Maar in het Nederlandse bouwen zie je de platte structuur van het land terug.”

Ik word soms zo moe van de eentonigheid.

Al die huizen met een doorzonkamer, twee slaapkamers boven en een vlierinkje. Het heeft zo weinig eigens.

Luzia: „Precies. Weg ermee! Omdat het saai is, maar ook omdat het niets meer te maken heeft met de indeling van onze samenleving. Dat soort huizen werden gemaakt voor gezinnen waarin de vrouw niet werkt en de kinderen een ondergeschikte positie hebben. Dat kun je zien aan de slaapkamers: de grote is voor pa en moe, de kleine voor de kinderen. Nee, het lijkt me heerlijk om een grote bulldozer te huren en dat alles met de grond gelijk te maken.”

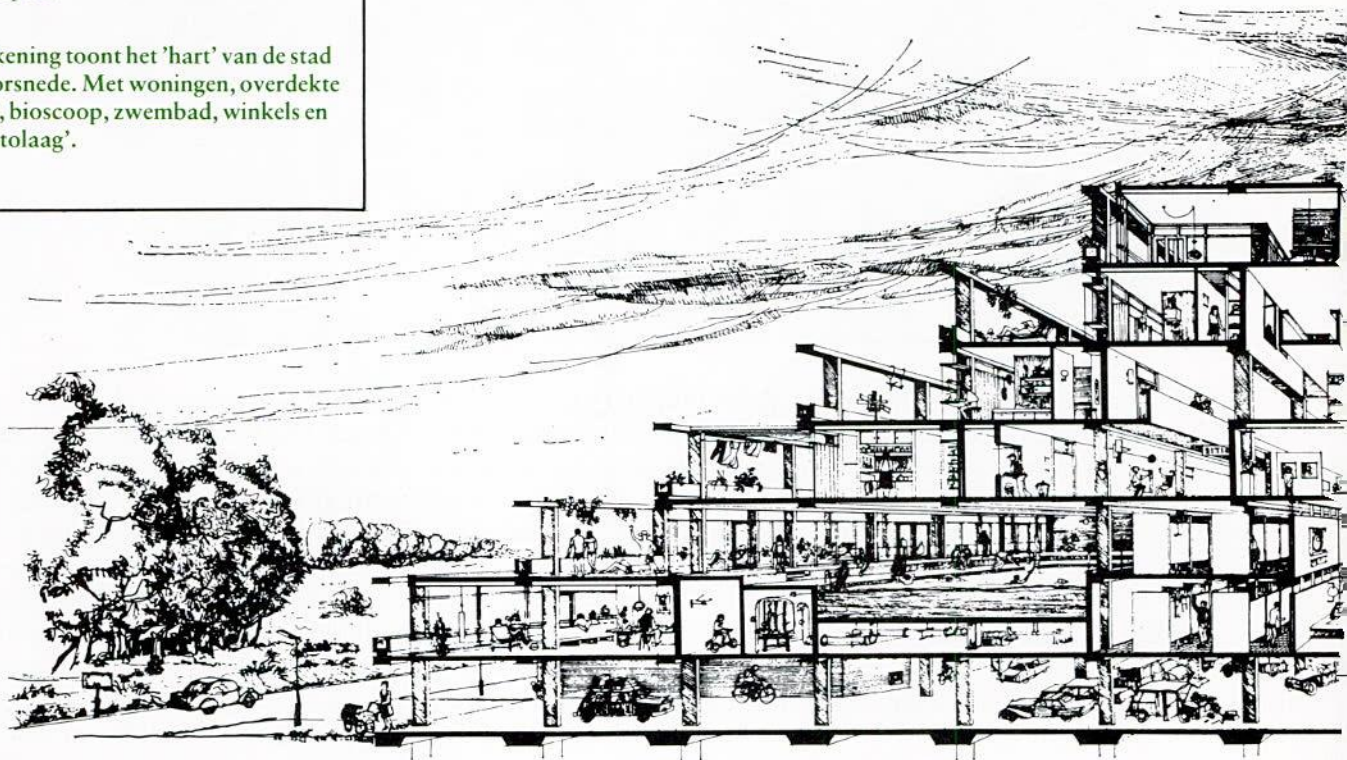
Enrico Hartsuyker: „Daarom doen wij al dertig jaar wat we doen: woningen bedenken die net zoveel vierkante meters oppervlakte hebben maar toch een idee geven van ruimte. Van grootte, van lucht. Neem een eengezinshuis van 5½ bij 9 meter per woonlaag, een standaardmaat tegenwoordig. In de meeste huizen is die opgedeeld in kleinere vertrekken en gangen. Overal staan muren. Maar als ik afstap van het idee dat elke kamer een geïsoleerde plek is, kan ik de muren weglaten en zie je, voel je, de ruimte weer.”

Luzia: „Het gevoel of iets groot of klein is, is van meer factoren afhankelijk dan van vierkante meters. Het heeft te maken met hoeveel je kunt zien, horen. Met hoeveel stappen je kunt doen voordat je een obstakel tegenkomt. Dit denken over de perceptie van de mens is iets dat maar zelden wordt gezien als het werk van de architect. Wij houden ons daar wel mee bezig, wij zijn juist nieuwsgierig naar hoe een ruimte wordt beleefd. Die nieuwsgierigheid komt voort uit onze mensvisie. Ik ga ervan uit dat de mens een individu is en niet alleen

Bij de tekening:

Eind jaren zestig ontwierpen Luzia en Enrico Hartsuyker een ambitieus plan voor een nieuwe manier van wonen, Biopolis (zie tekening). Een poging om te komen tot een volledige integratie van wonen, werken en recreatie. Drie jaar later aangevuld met een concrete studie over een stad van 25.000 inwoners op zee, voor de kust van Wassenaar. Wat opvalt is de pyramide-achtige vorm die het bouwwerk heeft en de terrassen die huizen met elkaar verbinden. Ze waren te vroeg met hun ideeën. Pas in 1980 kunnen ze een deel er van verwezenlijken in het Rotterdamse bejaardenhuis 'De Zonnetrap'. Het werk van de Hartsuykers omvat behalve woningen en villas o.a. allerlei gebouwen voor sociale en culturele doeleinden, bruggen, viaducten, autotunnels en stedenbouwkundige ontwerpen.

De tekening toont het 'hart' van de stad in doorsnede. Met woningen, overdekte straat, bioscoop, zwembad, winkels en de 'autolaag'.

een deel van een gezin. En ik vind niet dat je mensen iets kunt opleggen. Dat geldt in het dagelijks leven, maar ook wat betreft hun woongedrag."

Enrico: „Tot in de zestiger jaren was Nederland een autoritaire maatschappij. Iedereen geloofde. In de overheid, in de kerk, in de baas. Er werd sterk hiërarchisch gedacht. In het gezin was de man de baas, anderen waren ondergeschikt. Voor hem was het grootste stuk vlees.

Dat is veranderd. Niet alleen binnen het gezin, maar ook daarbuiten. Sinds Provo hebben mensen geleerd om hun rechten te nemen, zich vrij te vechten. Het is dus niet alleen een kwestie van individualisering, maar van basaal veranderde verhoudingen. De meeste huizen die nu worden verkocht, zijn daarom achterhaald, ze zijn

anders dan een stuk van de algemene leegte ommuren voor een bepaald doel? We maken geconcentreerde lucht. Het is heel moeilijk om mensen duidelijk te maken dat hun verhouding tot muren belangrijker is dan die muren zelf. Het gaat om wat tussen de wanden zit, de ruimte. Is dat te abstract?

Wonderlijk genoeg is mijn eerste associatie met het begrip „ruimte” het gebrek eraan. Het Nederlands heeft daar mooie architectonische spreekwoorden voor zoals, „de muren komen op me af”. Blijkbaar kunnen we ons meer voorstellen bij je opgesloten en beperkt voelen dan bij het positieve tegendeel.

Enrico: „Toen ik nog architectuur doceerde, liet ik de studenten vaak een ruimte

nen geven. En dat doen ze dan ook. Je zou eens moeten zien wat verschillende mensen maken van hetzelfde huis!”

Luzia: „Dat is vooral een generatiekwestie, hoor. De middenmoot die bezig is met carrière maken, is meestal het meest conventioneel. Heel jonge en hele oude mensen experimenteren meer.”

Hoe kun je een huis ontwerpen waarbij zoveel verschillende mensen het idee hebben dat ze zich er lekker in voelen?

Luzia: „Je moet zo min mogelijk vastleggen. Deel het niet op in kamers, dan kan iedereen zelf weten waar hij eet of zit of slaapt. Er zijn zelfs mensen die wisselen per seizoen. In de zomer willen ze niet eten in de zon, in de winter wel. Vooral vrouwen doen dat. Die hebben meer dan mannen behoefte aan verandering.”

Het heeft allemaal ook iets pedagogisch, he?

Enrico: „Het is een pedagogiek die mensen de mogelijkheid biedt eens iets anders te doen, te zien. Het conventionele huis legt dingen op, dwingt mensen tot een vastgezet patroon. Dat is ook pedagogiek, maar dan een beperkende. Wij leggen niks op, geven alleen mogelijkheden.”

Luzia: „Het laatste dat we willen is het ene dogma vervangen door het andere. Ik zeg altijd: ik maak een goedzittende spijkerbroek, het basisstuk van een garderobe. En een spijkerbroek kun je met een topje, een zijde blouse of blote borsten dragen. De broek blijft hetzelfde, maar de uitstraling verandert. Ik lever alleen de bottenstructuur van een huis. Zo kom je tegemoet aan verschillende wensen en temperaturen.”

Voelen jullie je hervormers?

Enrico: „Don Quichotes”.

Echt waar?

Luzia: „Mag ik dat corrigeren? De werkelijkheid maakt ons tot Don Quichotes. ▶

Alles wat een mens nodig heeft, heeft te maken met ruimte. Ingekaderde ruimte om in te wonen en te werken, openbare ruimte om contacten in te onderhouden met anderen, met de wereld.

nog gebaseerd op die autoritaire levenswijze.”

Luzia: „Het probleem is dat ook bewoners niet om iets nieuws vragen, omdat ze niet weten dat dat er is. Mensen willen alleen maar wat ze kennen, want dat is veilig. De architect heeft de plicht om te laten zien wat nog meer mogelijk is. Dat is je taak.”

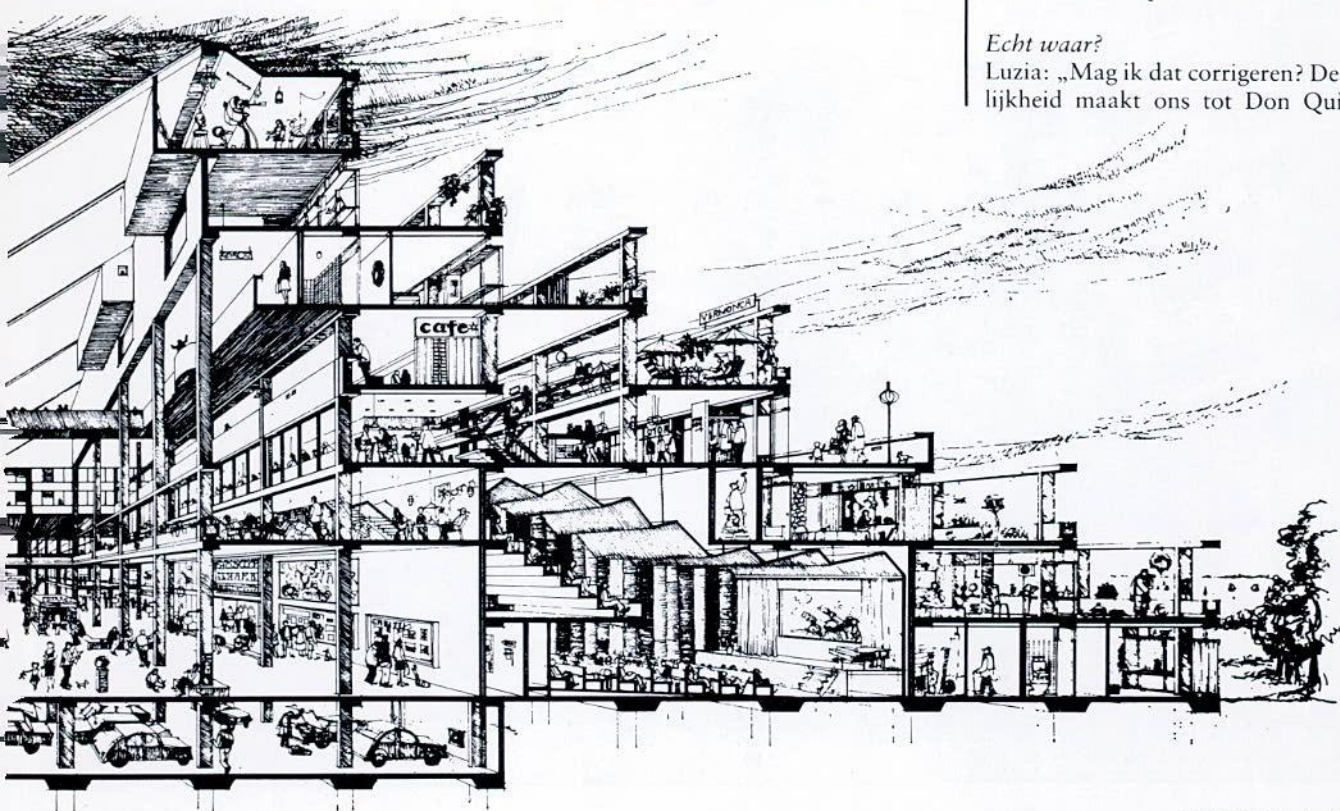
Jullie praten steeds over „ruimte”. Wat is dat?

Enrico: „Architectuur is het vormgeven van „leegte”, van „lucht”. Wat doen wij

bedenken waarin ze zich onaangenaam zouden voelen. De resultaten waren meestal heel interessant. Er kwamen vaak hoge, smalle kokers uit, liefst met koude metalen wanden. Dat zegt mij genoeg. Het gaat om het karakter, het gevoel van een huis. Het gaat om lekker, niet om meters. De functie van de architect is te letten op die emotie, op het effect dat het huis kan hebben op de bewoners.”

Luzia: „Een huis moet de bewoners niet belemmeren, maar vrijheid geven.”

Enrico: „Luzia bouwt flexibele huizen, waar mensen hun eigen invulling aan kun-

Het maakt me wel eens boos en moedeloos dat je zo hard moet vechten voor iets dat, gezien alle maatschappelijke veranderingen, toch heel normaal zou moeten zijn." Enrico: „Er verandert niet veel. 99% van de woningbouwverenigingen, van de bewoners wil nog steeds alleen wat ze altijd al gehad hebben.”

Luzia: „Nou, dat ene procentje is er dan maar.”

Enrico: „In het begin keken ze naar je als een koe die aan het schijten is. Ze vonden het volstrekt onbegrijpelijk.”

Luzia: „Verdacht. Communisten! Dat is me wel eens overkomen, iemand die zei niet met me te willen werken omdat ik een communiste zou zijn. Dat was in een tijd dat een andere weg willen bewandelen gelijk stond aan revolutie en dus aan communisme.”

Enrico: „Dat is langzamerhand wel veranderd. We zijn ingehaald door de tijd. Hebben meer kunnen laten zien. Dat overtuigt. En mensen zijn ook niet meer hetzelfde. Ik heb laatst de opdracht gekregen om voor de BouwRai in Almere een aantal woningen te bouwen. De opdrachtgever kwam zelf met een revolutionair idee: het huis vertikaal te splitsen in een deel dat is afgebouwd tot een (kleine) woning, en een tweede deel dat leeg blijft. Twee lagen die naar eigen inzicht ingevuld kunnen worden. Of niet natuurlijk! Fantastisch toch? Dat mensen er nu zelf mee komen! Het sijpelt door.”

We zitten in de tuin van het huis dat Luzia en Enrico Hartsuyker twintig jaar geleden

zelf hebben ontworpen. Tafeltje met kopjes Gunpowder-thee. Laag zonnetje, veel geurende wilde planten, bij de burens sist de sproeier. Voor een haag bosjes heeft Erico een hoog plaatstalen beeld geplaatst, dat volgens plan langzaam aan het verroesten is. De smalle grenzen tussen de architect en de beeldhouwer. Werkers met vorm.

We praten over mooi en lelijk.

Enrico: „Zo'n gebouw van de Rabobank in Utrecht vind ik vreselijk. Het straalt

**Het gebouw van de
NMB in Amsterdam
vind ik wel mooi.
Vooral van binnen.
Het is één van de
weinige gebouwen
waarbij de architect
zich bezig heeft
gehouden met de
mensen. Het is integer.
En lekker; een goede
jas.**

„ikke, ikke, ikke en de rest kan stikke” uit. Het is een groot glazen plastiek geworden, waarbij je niet kunt zien wat er zich achter de gevel afspeelt. En dat is precies de bedoeling. Het gebouw onttrekt zich daarmee aan de stad en aan de mensen. Akelig en beangstigend. Het is een monument voor de architect, maar heeft niets te maken met de omgeving of de gebruiker. Vijandig, arrogant, egoïstisch.

Wat ik wel mooi vind, is de NMB-bank in Amsterdam. Vooral van binnen. Het is één van de weinige gebouwen waarbij de architect zich bezig heeft gehouden met de mensen. Hoe loopt iemand door de ruimte, pakt hij een leuning vast, wat wil hij horen, wat werkt prettig? Dat vind ik nou goede architectuur. Het is integer. En lekker; een goede jas.”

Luzia: „Dat gebouw van de Rabobank trekt zich nergens iets van aan. Hij staat daar en glimt. Ik vind dat dat in een vol land als Nederland niet kan. Je hebt rekening te houden met elkaar, anders kun je niet samenleven. Door dat gebouw van de NMB-bank is een pleintje in de Bijlmer opgebloeid. Het gaat om het samenspel. Niet alleen om ik, maar ook om jij en wij.”

Enrico: „Er moet communicatie mogelijk zijn. Contact, uitwisseling tussen mensen. We hebben veel te weinig door dat de stad daar een prima instrument voor kan zijn. Aan de oude steden kun je het goed zien. Neem Amsterdam. Dat is een openbaar ontmoetingsgebied waar je het hele leven leert kennen. Vroeger nog meer dan nu. Als kind zag je in je straat de groenteboer, bakker en fietsenhersteller. Daar leerde je

Foto: Chris Pennarts

van. Dat is nu helaas veel minder. Maar daarmee is de noodzaak van het herbergzaam maken van de stad alleen maar sterker vastgesteld. Het moet een thuis zijn; veilig."

Luzia: „En hoe meer een stad een thuis is, hoe minder criminaliteit er zal zijn. Omdat het voelt als iets van ons samen."

Na een uurtje praten, krijg ik een rondleiding. Omdat laten zien toch gemakkelijker is dan erover praten. Wat mij als beschrijver voor een probleem stelt, want dit is een huis voor een plattegrondje. Natuurlijk, ik zou kunnen zeggen dat ik een grote woonkamer, een keuken, vier slaapkamers en een badkamer zie. Maar dat zegt hier nog minder dan anders.

Alles staat in verbinding met alles. Muren zijn flexibel, tafels lopen door in gangen, de binnentuin is vanuit vrijwel elke kamer te zien. Hier kun je uren lopen zonder gestopt te worden. Terwijl de oppervlakte verre van overdreven is. Een gedachte in de praktijk. Maar, zegt Enrico: "Goed wonen heeft niet alleen te maken met huizen, maar ook met een veilige, overzichtelijke buitenruimte, daar kan ik niet genoeg de nadruk op leggen. Wat is er als je de deur uitstapt? Kunnen je kinderen buiten spelen zonder dat ze iets overkomt? Groeten burens elkaar, maken ze even een praatje? Kun je de deur open laten staan? Ofte wel: voel je je buiten net zo thuis als binnen?"

Als architect moet je proberen iets op papier te zetten dat buiten en binnen lekker woont. Daarom ben ik er bijvoorbeeld al-

tijd tegen dat de keuken aan de straatkant geplaatst wordt. Want dan worden de ramen hoger en kun je van buiten nauwelijks meer naar binnen kijken. Zo vervalt het verband tussen straat en huis. En omdat het contact weg is, wordt de straat onveiliger en willen mensen er niet meer wonen. Zo verpaupert een wijk.

De buitenruimte is dus veel belangrijker dan de gevels. We moeten gaan begrijpen dat een straat meer is dan een verkeersbuis. Dat het een gezamenlijke woonka-

**Zo'n Rabobank in
Utrecht vind ik
vreselijk. Het straalt
'ikke, ikke, ikke en de
rest kan stikke' uit.
Het gebouw onttrekt
zich daarmee aan de
stad en aan de mensen.
Het is akelig,
beangstigend, vijandig
en arrogant.**

mer is en dat je mensen ook moet stimuleren om hem zo te gebruiken. Hoe meer bewoners het gevoel hebben dat de wijk van hen samen is, hoe beter ze er voor zullen zorgen."

Dat betekent dat je door je manier van bouwen mensen kunt aanzetten tot een bepaald gedrag.

Enrico: „Zeker. Ik lees steeds in de krant dat mensen in de grote stad zo eenzaam zijn. Als je goed bouwt is dat bijna onmogelijk. Dan voel je je opgenomen in het grotere geheel.

Kijk, wat veel architecten niet begrijpen is dat het in essentie gaat over de relatie tussen mens en ruimte. Alles wat een mens nodig heeft, heeft te maken met ruimte. Ingekaderde ruimte om in te wonen en te werken, openbare ruimte om contacten in te onderhouden met anderen, met de wereld. Niets is zo belangrijk voor een mens als zich vrij te kunnen bewegen. Daarom sluiten we mensen op als we vinden dat ze gestraft moeten worden. Desondanks wordt er nauwelijks aandacht besteed aan het zo lekker mogelijk inrichten van die ruimte."

Nou zijn wij Nederlanders ook niet echt ruimhartig in ons idee van ruimte. Amerikanen laden regelmatig het meubilair op de auto om het eens duizend kilometer verderop te proberen. Wij vinden een verhuizing van Arnhem naar Utrecht al een hele onderneming.

Enrico: „Zo zie je hoe een mens wordt beïnvloed door zijn omgeving. De Ameri- ▶

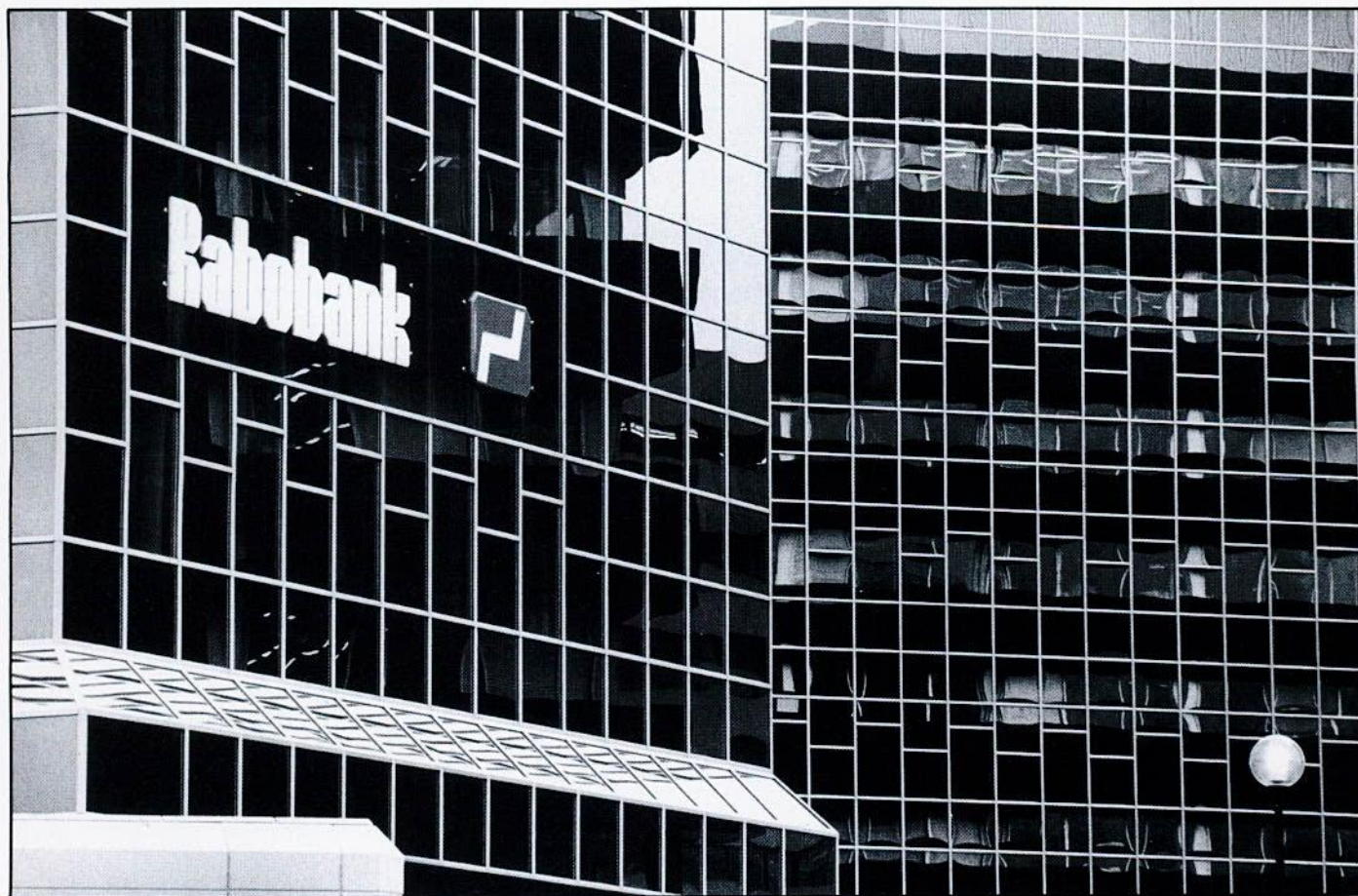

Foto: Chris Pennarts

Iedereen moet zelf kunnen beslissen waar hij eet of zit of slaapt. Er zijn zelfs mensen die wisselen dat per seizoen. Willen in de zomer niet in de zon eten maar in de winter wel.

Rekenschap over lichamelijkheid

kanen hebben een groot land, veel ruimte. Dus gaan ze er losjes mee om; er is toch genoeg. Huizen daar zien er al honderden jaren uit zoals wij dat propageren: in elkaar overlopende kamers, weinig deuren en muren, veel licht. Openheid, bevrijding. Maar daar moet je weer niet kijken naar de sociale woningbouw, die is natuurlijk honderd keer slechter dan hier."

Enrico: „Wij zijn destijds van Zwitserland naar Nederland gekomen met idealistische motieven. Dit hele land was kapot; wij wilden helpen. Handen uit de mouwen. Daar hebben ze ons echt nodig, dachten we. Het idee ook dat juist die verwoesting mogelijkheden inhield voor jonge, ambitieuze architecten zoals wij. En natuurlijk verveelden we ons dood in Zwitserland. Dachten: „Als we hier blijven, is morgen onze grootste zorg het tweede huis, de derde auto of de vierde vrouw." Zo'n bezadigde materiële maatschappij is namelijk ook besmettelijk.

Nederland was het voorbeeld op het gebied van de moderne architectuur. Rietveld, Van der Vlugt, Berlage. Merendeels socialisten wier credo was: bouwen voor de gemeenschap. Dat is voor mij nog steeds heel belangrijk. Je zorgt voor elkaar. Met z'n allen ben je verantwoordelijk voor de sterken en de zwakken in de maatschappij. Dat hoort erbij, is je morele plicht. In Nederland was dat eigenlijk altijd redelijk vanzelfsprekend. De enorme verschillen tussen arm en rijk die je elders aantrof, zijn hier nooit echt geweest. Als ik buitenlandse gasten heb, zeg ik dat ook altijd aan het begin van mijn rondleiding: „Je zult hier geen paleizen vinden, geen grote rijkdom ook. Onze trots zijn de hofjes voor de armen, de bejaardentehuizen, de sociale woningbouw." Ik ben heel kritisch, vooral omdat ik van buiten kom. Maar ik ben er in de loop van de tijd toch wel achter dat Nederland een heel bijzondere samenleving is. Kleinburgerlijk, maar sociaal zonder nadruk."

Het septembernummer van *Rekenschap*, is gewijd aan het thema „lichamelijkheid".

Herman Coenen geeft aan dat wij met elkaar een netwerk van alledaagse logica, normale vaardigheden en competenties ophouden en daarbij onze lichamelijke verworteling vergeten.

Albert Nieuwland geeft in zijn artikel „Zin" in eten aan dat rituelen voor eten in het verleden de mensen de nodige vaste herkenningspunten in het individuele en sociale bestaan gaven en bovendien vaak de voedselvoorziening reguleerden.

De erkenning van de individuele lichamelijke integriteit is in Nederland van recente datum. Carla van Baalen beschrijft het politieke proces van besluitvorming in de Tweede Kamer dat in 1983 leidde tot opname in de Grondwet van het „recht op de onaantastbaarheid van het menselijk lichaam."

„Pijn" is een bijna onontkoombaar aspect van de menselijke lichamelijkheid. In Nederland lijden minstens een half miljoen mensen aan chronische pijn. Mariet Vrancken beschrijft die pijn, de pijnbestrijding en de pijn van de pijnbestrijders, die zich vaak verbonden voelen met hun patiënten. Elly Hoogeveen, humanistisch geestelijk raadvrouw in een centrum voor brandwondenpatiënten, besteedt aandacht aan het aspect van de „taal" van het lichaam, met name in haar beroep. Zij komt tot de conclusie dat lichamelijkheid juist in het geestelijk werk, een belangrijke rol speelt.

U kunt dit nummer van Rekenschap bestellen door f 12,50 te storten op giro 582293 t.n.v. stichting Socrates te Utrecht, onder vermelding van „Rekenschap september 1991". Een abonnement kan worden aangevraagd door te schrijven naar het Humanistisch Verbond, Antwoordnummer 2181, 3500 VB Utrecht (een postzegel is niet nodig). De abonnementsprijs is f 45,- (4 nummers). Wacht met betalen s.v.p. op onze acceptgirokaart. Nieuwe abonnees ontvangen gratis het boek Welzijn zonder grenzen – sociaal-culturele aspecten van de Europese integratie.

(INGEZONDEN MEDEDELING)

STICHTING STEUNFONDS PRAKTISCH HUMANISME

OUDKERKHOF 11, 3512 GH UTRECHT
TELEFOON 030 - 322786
BANK C&E 69.97.13.889

GIRO 6168

Kunt of wilt u uw bezittingen niet aan familie nalaten? Laat dan een testament opmaken, waarin u het Steunfonds Praktisch Humanisme als een van uw erfgenamen benoemt.

Het Steunfonds heeft tot doel het voortbestaan van het Humanistisch Verbond te garanderen. Met uw geld kunnen activiteiten op het gebied van praktisch humanisme gefinancierd worden.

Voor meer informatie: mevrouw M vd Lans, medewerker Steunfonds, tel. 030 - 322786.

De Verbeelding

Zondag, 9.03 - 9.30 uur, Radio 1

In dit literaire zondagochtendprogramma staan in ieder geval de volgende uitzendingen gepland:

6 oktober: De briefwisseling tussen Benjamin Constant en Belle van Zuylen

20 oktober: Mary Shelley

27 oktober: Margaret Laurence

Het Voordeel van de Twijfel

Maandag, 12.05 - 13.00 uur, Radio 5

In 'Het Voordeel van de Twijfel' wordt in oktober de serie programma's besloten over de Noordamerikaanse indianen. In 1992 is het 500 jaar geleden dat Columbus Amerika ontdekte. Het continent maakt zich op voor een grandioos herdenkingsjaar. Maar voor de indianen is er geen reden om te feesten. Voor hen betekende de komst van Columbus het begin van 500 jaar moord en doodslag.

Erik Hogenboom en Frans Jennekens trokken afgelopen zomer zes weken door verschillende reservaten in Canada en de Verenigde Staten. In drie programma's vertellen indianen hún verhaal over de Amerikaanse geschiedenis en de huidige strijd voor het behoud van hun land en cultuur.

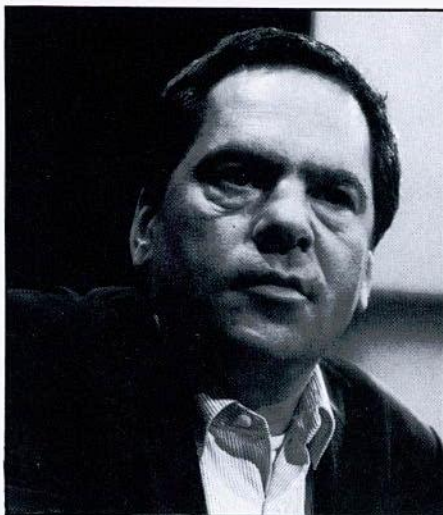
7 oktober staan de Black Hills centraal. In dat gebergte, in Zuid Dakota, is bijna tweehonderd jaar lang verbeten strijd gevoerd tussen de indianen en hun vijanden. Wounded Knee is één van de voor ons bekendste slagvelden in die strijd. De Black Hills is voor de indianen het land met de heilige bergen, waar het fameuze opperhoofd Crazy Horse leefde en het merikaanse leger versloeg.

Op 14214 oktober aandacht voor een andere groep indianen die in verzet kwamen. Een jaar geleden bezetten de Mohawks, levend in het grensgebied tussen Canada en de Verenigde Staten, verkeerswegen en bruggen. Hun protest gold het verbod op het gokken in hun reservaat. Na jarenlange armoede hadden casino en bingo voorspoed en onafhankelijkheid gebracht in het Mohawk-reservaat en een herleving van de traditionele cultuur mogelijk gemaakt. Na het verbod zijn de indianen de strijd aangegaan om voor hun rechten op te komen.

De Spiegel

Woensdag, 12.30 - 13.00 uur, Radio 5

Op de woensdagmiddag start in oktober een nieuw programma met een oude titel: 'De Spiegel' wordt een reeks praatprogramma's over actuele kwesties.

Ischa

Vanaf maandag 7 oktober is ie er weer, dit seizoen elke week op dezelfde tijd. Voor 35 minuten prikkend praten, vriendelijk vragen en ongeduldig luisteren, met zorgvuldig gekozen gasten, belangwekkende onderwerpen en een altijd aandachtige Studio Plantage in Amsterdam: Ischa dus, iedere maandag, 20.25 - 21.00 uur.

Gezicht

Wat vertelt een gezicht? Waarom verscheuren we foto's waarop we niet erg flatteus staan afgebeeld? Welke rol speelt het gezicht bij de eerste indruk die we van iemand krijgen? Hoe lang duurt het nog voordat we dankzij genetisch onderzoek de gezichten van onze kinderen kunnen uitzoeken? En hoe ziet het gezicht van de toekomst er precies uit?

'Gezicht' is het verhaal over de obsessie die de mens met zijn spiegelbeeld heeft. De documentaire wordt gepresenteerd door de Amerikaanse kunstenaar, zangeres, componist en videast Laurie Anderson en haar onvolprezen 'air-hostess-on-acid voice-over' (aldus het Britse blad 'Time Out'). Het programma is een speelse wandeling door de geschiedenis van de kunst, de we-

Twee gezichten uit de documentaire

tenschap en het dagelijks leven, gemaakt met behulp van de meest geavanceerde computertechnieken. Het bevat uniek archiefmateriaal over onder andere genetische experimenten en curieuze onderzoeken naar cultureel bepaalde gezichtsuitdrukkingen. Een rode draad is dat iedereen en overal dagelijks talloze vooroordelen vormt enkel en alleen op grond van gezichten. 'Gezicht' laat onder meer zien hoe kunst en wetenschap deze vooroordelen bevorderen.

'Gezicht' is een Britse film uit 1991 die door de BBC is uitgezonden als aflevering in de onvolprezen documentaireserie Arena.

Zaterdag 5 oktober, 20.55 - 21.55 uur

Je leeft omdat je geboren bent

Eerste van een serie programma's die de HOS samen met het RO Theater maakt. Het gaat steeds om een registratie van een zeer recent gespeelde theatervoorstelling. De eerste is een bewerking van 'Je leeft omdat je geboren bent', waarin Peter de Baan de Duitse journalist André Muller speelt die zijn moeder interviewt. Kort daarvoor interviewde hij Peter Handke.

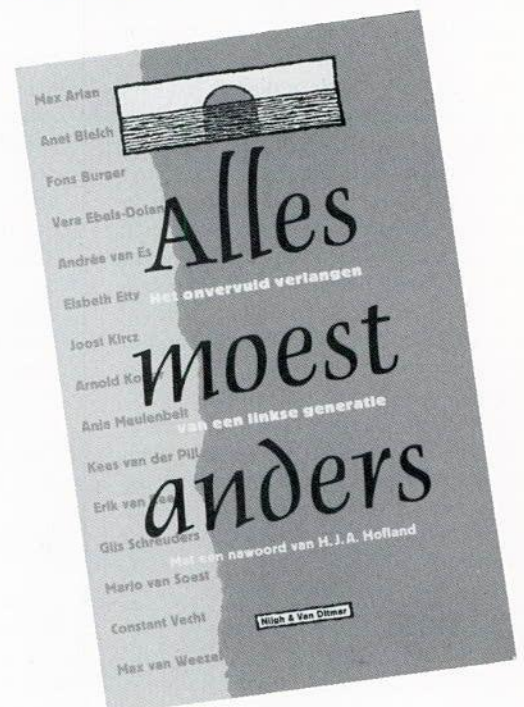
Die vertelde hoezeer hij het betreurde zijn eigen moeder, die net zelfmoord had gepleegd, niet werkelijk gekend te hebben, en betreurde haar nooit 'een kunstwerk van vragen' te hebben voorgelegd. Het interview dat Müller vervolgens met zijn moeder had, werd een intens en dramatisch gesprek.

Zondag 13 oktober, 22.05 - 22.35 uur

door Mieke Julien

HOE HEBBEN DE HEMELBESTORMERS VAN TOEN ZICH ZO KUNNEN LATEN KOEIONEREN?

Vorig jaar viel de Berlijnse Muur. Reden voor enige radicaal-linkse activisten uit de jaren zestig om het eigen geweten nog eens grondig af te tasten en op zelfonderzoek te gaan. Daar in Duitsland werd immers afgerekend met een wereldbeschouwing, een socialistische utopie die door hen ooit als bevrijdend werd ervaren. Wat bezielde de hemelbestormers van toen om zich binnen hun organisatie te laten intimideren en koeioneren? Om zich op het moment suprême gedwee de mond te laten snoeren en in blinde volgzzaamheid het hoofd te buigen? Mieke Julien (zij schikte zich nooit in de kadaverdiscipline van een club of partij) las het testament van hun jeugd en probeert een verklaring te vinden in de pedagogiek.

**Alles moest anders, boek over het onvervulde
verlangen van een linkse generatie**

'Een verlegen, dromerig kind was ik. Wel bleek ik behept te zijn met een sterke weerzin tegen onrecht. Behept, zeg ik, want het is geen verdienste, het was bijna een fysiek gevoel.' Aan het woord is Vera Ebels-Dolanová. Geboren in 1948 in Tsjecho-Slowakije, in 1968 voor één jaar naar Nederland gekomen om er vervolgens tweëndertig jaren te blijven. Van 1975 tot 1980 was zij lid van de CPN, waar zij door Fré Meis als Oosteuropese paradepaardje werd binnengehaald, dat zich uiteindelijk als het paard van Troje ontpopte.

Haar relaas is één van de bijdragen aan de bundel 'Alles moest anders. Het on vervulde verlangen van een linkse generatie'. Hierin blikken onder anderen Anet Bleich, Max Arian, Elsbeth Etty, Constant Vecht en Gijs Schreuders terug op een roerige jeugd als studentenactivist en kameraad. Alle auteurs zijn in meer of mindere mate actief geweest in de ASVA, CPN, Dolle Mina, Kommunistische Studentenbond, Socialistische Jeugd, Studentenvakbeweging, PSP en Socialistische Partij.

Het boek heeft in mijn omgeving de tongen al losgemaakt. Boze tongen, dubbele en gespleten tongen. Maar niets is natuurlijk makkelijker dan je tong te roeren over iets wat anderen op papier durven zetten. En helemaal als zij bereid zijn om met de billen bloot te gaan.

Wat bezielde deze mensen om actief te worden binnen een radicaal-linkse organisatie? Zelf noemen ze zowel politieke als persoonlijke motieven.

Zo spelen voor enkelen de ervaringen van hun joodse familie tijdens de Tweede Wereldoorlog een cruciale rol. Anet Bleich, denkend aan het lot van haar familie, droomde van grootse daden 'die ik verricht zou hebben indien de geschiedenis me daartoe in de gelegenheid had gesteld.' Max van Weezel, die vlak na de oorlog als kind van joodse onderduikers werd geboren, bracht zijn jeugd door in een decor van 'dramatische familie verhalen'. Terwijl Max Arian zich afvraagt: 'Hield dat joods zijn een soort opdracht in: te weten wat het is om gepest te worden, te moeten vluchten, te moeten vechten, slachtoffer te zijn en daardoor anderen die ook slachtoffer zijn te kunnen helpen?' En in de opvoeding van Joost Kircz, wiens moeder en neef als enigen van een zeer grote familie de vernietiging hadden overleefd, was de oorlog 'één van de ingrediënten zoals meel in een pannenkoek.'

Ook in de verhalen van de andere activisten neemt de Tweede Wereldoorlog een belangrijke plaats in. Arnold Koper, wiens ouders en andere familieleden tijdens de oorlog 'fout' waren geweest, dacht zich 'via het communisme te kunnen indekken tegen de fouten die mijn ouders hadden gemaakt.'

En Erik van Ree noemt ook de armoë in India (die hij als kind met eigen ogen zag) en de oorlog van Vietnam als oorzaken van zijn omarming van het communisme.

Beeld van revolutie in het Nederland van de jaren 70: kraken op Koninginnedag 1971

Anderen zien het verzet tegen het ouderlijk milieu als belangrijke oorzaak van hun overgave aan de linkse beweging. Elsbeth Etty bijvoorbeeld stelde tevreden vast 'dat mijn opvoeding als bourgeoisdochter was mislukt, terwijl ik niet - zoals voorspeld - in de spreekwoordelijke goot was beland'. Marjo van Soest groeide op in een sfeer van braafheid en discipline. Was uiterlijk het volgzame, nette en beleefde meisje, maar 'van binnen woelde alles om verandering. Wat heb ik in dat kleine beperkte wereldje gesnakt naar beweging, actie, heftige gevoelens, rellen en ruzies voor

mijn part!'

Ook Constant Vecht, geboren en getogen in de omgeving van de welvarende Apollobuurt, noemt zijn afkomst als motief voor zijn linkse sympathieën. En voor Anja Meulenbelt was de werkster de enige tegenwoordigster van het proletariaat waarmee zij in haar beschermde jeugd geconfronteerd werd.

Zij allen zetten zich in af tegen hun ouderlijk milieu. Daarentegen was Gijs Schreuders juist afkomstig uit een communistisch nest en hij volgde het spoor van vader en grootvader.

Hoe kan het dat het merendeel zich zo heeft laten intimideren, infiltreren, koeioneren? Vrijwel allen beschrijven in de bundel over momenten dat zij hun mond hielden, het hoofd bogen, dingen beweerden die zij niet meenden en anderen afvielen terwijl zij zich eigenlijk solidair voelden. Een paar voorbeelden.

Anet Bleich: 'Dan beloven we elkaar plechtig dit keer te zullen meedelen dat we het niet langer nemen. Maar op het moment suprême zwijgen de meesten be-deesd.'

Max van Wezel: 'We predikten medezegenschap voor iedereen, maar traden vervolgens bij bosjes toe tot een partij die van haar leden blinde volgzzaamheid verlangde. Hebben we gewoon niets van de geschiedenis geleerd?'

Elsbeth Etty: 'De jacht op mijzelf - de aanslagen op m'n geweten, de zelfhaat omdat ik in de partij mijn kritiek niet voldoende durfde te uiten en bang was eruiten voor stalinist te worden aangezien - had ik niet ingecalculiseerd toen ik mij negen jaar eerder aanmeldde bij de CPN.'

Marjo van Soest: 'Er zijn in die jaren heel wat mensen op harteloze wijze uit linkse collectieven geslingerd, omdat ze zich niet aan de regels wilden houden. De grootste fout die je kon maken, was: jezelf buiten het collectief plaatsen.'

Constant Vecht: 'Waarop berustte deze gedweeheid van een studentengeneratie die hoogleraren en ministers opblies tot autoritaire knechten van het kapitaal, en hen wel het vuur aan de schenen legde, maar zich tegenover de partijbonzen gedroeg als een stelletje makke schapen.'

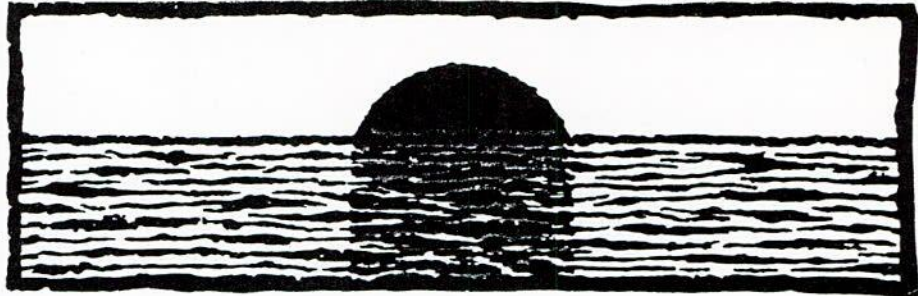
Gijs Schreuders: 'Als het systeem van dit falen bij zijn verfoeilijke naam genoemd moet worden - de ingesleten gewoonte om de leiding te volgen of te 'dekken', de zelf-intimidatie, de mythe van de politieke en morele autoriteit - dan weet ik, die zelf voor een autoriteitje doorging in een klein kringetje, daar geen ander woord voor dan dit Duitse: *das Führerprinzip*.'

Vera Ebels-Dolanová: 'Hoe heeft men kunnen geloven dat een dictatuur - of het er nu een was van het proletariaat, van een bevrijdingsbeweging of desnoods van lieveheersbeestjes - iets anders dan onrecht en verwoesting teweeg kan brengen?'

Elsbeth Etty: 'Waarom wij - de democratiserders van de universiteit, 'de anti-autoritaire generatie' - ons zo kritiekloos schikten in deze kadaverdiscipline is voer voor psychologen, ook van mijzelf heb ik dat nooit begrepen.'

Vrijwel alle auteurs verbazen zich zelf ook over de volgzzaamheid, de aanslagen op het eigen geweten, de zelf-intimidatie, de gedweeheid. Hoe heeft dat kunnen gebeuren, vragen de meesten zich af. Jammer genoeg geven zij in deze bundel op deze essentiële vraag geen antwoord. Elsbeth Etty noemt het voer voor psychologen en dat is het waarschijnlijk ook.

De sociale wetenschappen, met name de

pedagogiek en de psychologie kunnen waarschijnlijk wel verklaringen aanreiken. En dat zijn nou juist de wetenschappen die binnen de linkse organisaties altijd zo'n geringe aandacht hebben gekregen, ze werden afgedaan als a-politiek.

Laat ik als pedagoge een aanzet geven. Wij allen zijn grootgebracht volgens de regels van een pedagogiek die de eigenheid van het individu probeerde te breken. Kinderen zijn het 'proletariaat op kleine voeten', zoals Janusz Korczak, een Pools joodse pedagoog, zei.

(Met twee woorden spreken. Niet met je handen onder de dekens. Wie vraagt wordt overgeslagen. Wat denk jij wel, snotneus?! Erwten op een plankje. Met mes en vork eten. Je doet het omdat ik het zeg. Daar weet jij helemaal niets van. Eet je spruitjes op, wij moesten bollen eten in de oorlog. Daar ben jij nog te klein voor. Later zul je dat wel begrijpen).

Ze bedoelden het natuurlijk goed, onze ouders. De voormalige wereldbestormers in 'Alles moest anders' spreken dan ook geen kwaad woord over hun ouders. Ze hebben mededogen met hen omdat zij slachtoffer waren in de oorlog. Zij bewonderden hun ouders, omdat zij verzetshelden waren. Zij volgen hun voetspoor, omdat zij communist waren. Het kleine leed van het proletariaat op kleine voeten, waar zij zelf als kind toe behoorden, viel in het niet bij de grote wereldproblematiek. De angst voor de ouderlijke autoriteit was kinderspel - en daarom te verwaarlozen - vergeleken bij de politieke machtsverhoudingen. Sommige auteurs zetten zich wel af tegen hun ouders. Ze willen niet worden zoals zij. Maar hoe dan wel? Verandering kan niet per decreet worden afgevaardigd. Het helpt niet om je in Indiarokken te hullen, het haar te laten groeien of juist te laten afscheren, als vrouw een borrel te drinken of een sigaar op te steken, vreemd te gaan met je buurman. Of lid te worden van de CPN. Het helpt allemaal niet echt. Het zijn uiterlijke veranderingen. Een andere vlag die dezelfde lading dekt.

Nog steeds als mijn vader z'n driftlip trekt, word ik bang. Het is de eerste laag van mijn herinnering en die is de meest slijtveste. Een ieder die ook in staat is om zo'n driftlip te trekken - denk bijvoorbeeld aan de CPN-voorman Paul de Groot - brengt me aan het wankelen. Ik wil gehoorzaam en braaf zijn, lief gevonden worden. Ja,

wie niet? Ik zou alles willen doen om zo'n driftlip te voorkomen. Maar op het moment dat daar een prijs tegenover staat, een prijs van verraad, van leugens, van machtsmisbruik, word ik - net als Vera Ebels-Dolanová - fysiek onwel. Ik vind dat wel prettig, want het heeft me behoed voor stappen die ik betreurd zou hebben. Maar het heeft me ook weerhouden van een actievare opstelling op politiek terrein. Had ik dan toch actief lid moeten worden van de CPN? Had ik dan toch mee moeten roepen met Dolle Mina? Had ik meer moeten doen dan passief een stem uit te brengen? Nee, want ik had het niet opgebracht, ik zou eraan kapot zijn gegaan. En bovendien heb ik natuurlijk ook niet stilgezeten, maar de kinderlijke angst voor de vaderlijke driftlip en de gevolgen daarvan voor de persoonsontwikkeling onder de loupe genomen.

Wat is tot slot is de verdienste van deze linkse activisten, die zich te lang lieten intimideren door een driftlip? Zij organiseerden de demonstratie tegen de oorlog in Vietnam en ik liep mee. Zij streden voor democratisering van de universiteit en ik stapte in het opgemaakte bedje van de sub-faculteitsraad. Zij waren actief in een partij, waar ik enkele jaren op stemde. Zij deden de boude beweringen, die ik nuanceerde.

Ik veroordeel hen niet, omdat ik het geen verdienste vind dat ik aan de kant ben blijven staan van het politieke slagveld. Ik veroordeel hen zeker niet omdat zij 'Alles moest anders' hebben geschreven. Integendeel, dit boek stimuleert om na te denken over persoonlijke en politieke verantwoordelijkheid. En alles moet nog steeds anders, want dit ongelijk van links betekent nog steeds niet dat rechts gelijk heeft.

'Alles moest anders. Het onvervuld verlangen van een linkse generatie'. Met een nawoord van H.J.A. Hofland. Uitgeverij Nijgh en Van Ditmar, Amsterdam 1991

Rob Tielman in Groningen

Op zondag 6 oktober om 10.30 uur houdt Rob Tielman (ex-voorzitter HV) in het Humanistisch Centrum, W. A. Scholtenstraat 2 in Groningen een lezing onder de titel „Kritiek op het humanisme – de actualiteit”.

Rob Tielman verzorgde in december 1990 de zevende Socrates-lezing en ging daarin in op een zestal punten van kritiek op het (internationale) humanisme: normloosheid, westerse cultuur-imperialisme, schuld aan milieuvervuiling en vrouwenonderdrukking, blind vertrouwen in wetenschap en techniek, gebrek aan solidariteit. (Deze lezing staat integraal afgedrukt in de Humanist nr. 2, 1991). Naar aanleiding van zijn recente ervaringen in Oost-Europa en de Verenigde Staten zal Rob Tielman deze punten van kritiek op het humanisme opnieuw aan de orde stellen.

Paul Rademaker in Amstelveen

Op woensdagavond 30 oktober om 20.00 uur spreekt in Wijkcentrum „De Bolder”, Groenhof 140 Amstelveen de econoom en filosoof Paul Rademaker uit Riethoven over „Zoeken naar toekomstperspectieven.” Toelichting: Wat is de toekomst voor ons: een probleem of een uitdaging? Paul Rademaker wil beginnen met in te gaan op twee vragen: Waarom zijn wij eigenlijk geïnteresseerd in de toekomst? En: Leven we op dit moment in een crisissituatie, gaat het goed of slecht met de wereld? Een aantal aspecten van de moderne samenleving komen aan de orde, zoals: het individualisme, de verzorgingsstaat, het vooruitgangsgeloof, de dynamiek van onze tijd. Het gaat daarbij om de vraag of dit wenselijke of minder wenselijke ontwikkelingen zijn. In het laatste geval kan soms bijgestuurd worden, waarbij keuzen gemaakt zullen moeten worden.

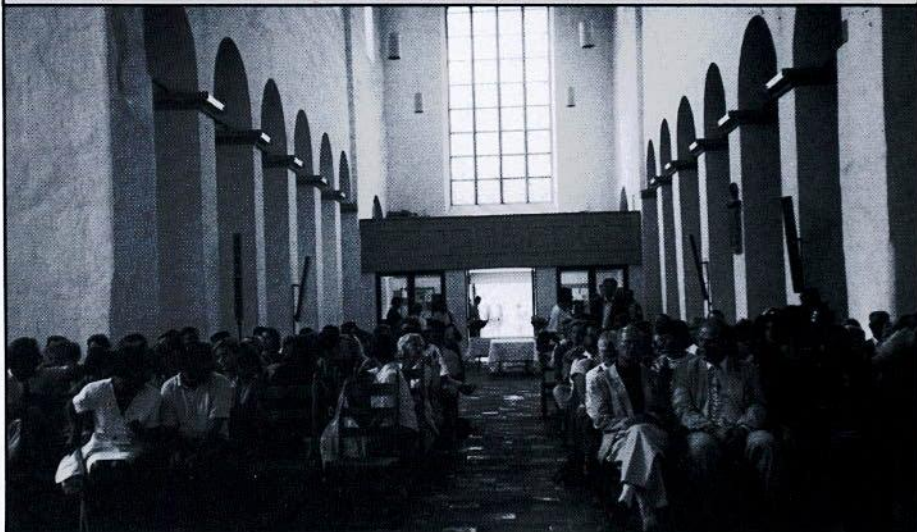
Universiteit met een menselijk gezicht verwacht verdere groei

Op 13 juli is de Universiteit voor Humanistiek „bij koninklijk besluit” – dus officieel – aangewezen als bijzondere universiteit. De UvH mag nu erkende getuigschriften uitgeven, waaronder het doctoraal diploma humanistiek. Bij dit heuglijke feit werd stilgestaan tijdens de opening van het inmiddels alweer derde academische jaar van de universiteit op 2 september in de Janskerk in Utrecht. De rector, prof. dr. Douwe van Houten, kon bovendien bekendmaken dat door het grote aantal inschrijvingen voor het nieuwe studiejaar de grens van honderd studenten is overschreden. Van Houten sprak de verwachting uit dat deze groei zal doorzetten.

Het gaat dus goed met de Universiteit voor Humanistiek. Er is volop ontwikkeling. Daarover kwamen na de rector nog vier sprekers aan het woord: een studente, een lid van het stichtingsbestuur, een lid van het niet-wetenschappelijk personeel en één van de docenten. Het gaf de plechtigheid een gevarieerd karakter, met ruimte voor enkele persoonlijke, soms zeer uitgesproken gedachten over de taak van de universiteit die de wervende slogan heeft aangenomen van „universiteit met een menselijk gezicht.” Albert Nieuwland, docent sociologie en één van de sprekers, voorzag het aan de UvH ten grondslag liggende gedachtegoed van onderstaande persoonlijke noot.

„Wat is je inspiratiebron”, is me gevraagd. Van waaruit leef je? Hoe hou je het toch vol in je dagelijkse leven? In je werk met al die woelingen rondom de opbouw van zo'n universiteit? Mijn antwoord is eenvoudig: Het zijn *mensen* die mij inspireren. Lang niet iedereen. Niet de mensen die het allemaal al zo goed weten. Ook niet zij die het ook niet *willen* weten. Het gaat om de mensen die net als ik op zoek zijn en met wie ik een tijdje wil optrekken. Of het nu gaat om collega's, studenten, cliënten vrienden of onbekenden. Mensen die met dezelfde vragen zitten als ik en de kracht om een antwoord te vinden niet buiten zichzelf maar *in* zichzelf zoeken maar daar wél stimulans en hulp van anderen voor nodig hebben. Mensen die eindeloos nieuwsgierig zijn, die vreselijk verontwaardigd kunnen zijn of enthousiast of gekwetst of *dépri*. Met hen wil ik graag zorgvuldig, wetenschappelijk verantwoord – zodat anderen in andere situaties er ook wat aan kunnen hebben – het gebied waar we doorheen trekken in kaart brengen. Eindeloos praten onderweg, onderzoeken, vragen, checken, toetsen, vloeken, zuchten. Maar ook: stilvallen, bedremmeld staan bij het mysterie van het leven, bij de grenzen van de menselijke conditie, die we niet zó maar willen en kunnen accepteren. Wat verdringen we, wat zijn onze blinde vlekken, wat zijn de structuren die ons leven bepalen, hoe kunnen we er greep op krijgen? *Kunnen* we er greep op krijgen? Hoe kunnen we er anders naar kijken, hoe ligt dat in andere culturen, in andere tijden?”

Bert Boelaars

Groningse ambtenaren op de fiets in de pool

Als één van de eerste instellingen in Nederland brengt de provincie Groningen een vervoersplan voor haar elfhonderd werknemers in de praktijk. Vanaf 1 maart gaat het allemaal beginnen. Ambtenaren die te voet of met de fiets naar het werk komen, kunnen jaarlijks rekenen op een cadeaubon: honderd gulden bij een woon-werkafstand tot tien kilometer en tweehonderd gulden daarboven. Ook mogelijke carpoolers worden aangemoedigd met een smakelijke premie. Bij woon-werkafstanden tussen tien en twintig kilometer ontvangt elke carpooler tweehonderd gulden per jaar en wie verder

weg woont krijgt zelfs vierhonderd gulden per jaar. Alle premies worden jaarlijks vlak voor Sinterklaas uitgekeerd. Voor werknemers die het openbaar vervoer gebruiken is de provincie aantrekkelijke kortingsregelingen met de openbaar-vervoerbedrijven overeengekomen. Ook gaan er speciale bussen rijden, de bekende 'shuttles'. Van de openbaar-vervoerkosten die de ambtenaren voor het woonwerkverkeer maken, vergoedt de provincie de helft. De nieuwe Groningse regeling introduceert ook een parkeertarief voor werknemers die per auto naar hun kantoor komen. Uitge-

zonderd carpoolers gaan automobilisten vanaf 1 maart tweehonderd gulden per jaar betalen voor een parkeerplaats. Dit bedrag zal in de komende jaren worden verhoogd. De uitvoering van het vervoersplan kost jaarlijks 165.000 gulden. Daarvoor maakt de provincie – met ruim twintig andere bedrijven – gebruik van een speciale subsidieregeling van de ministeries van Verkeer en Waterstaat en van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer.

(INGEZONDEN MEDEDELING)

Humanistische Stichting voor Huisvesting van Bejaarden

De Humanistische Stichting voor Huisvesting van Bejaarden (HSHB), gevestigd te Amsterdam, is een landelijk werkende non-profitorganisatie met 40 verzorgingshuizen en 60 wooncentra voor ouderen. De HSHB roept kandidaten op voor de functie van

MEDEWERKER HUMANISTISCHE GEESTELIJKE VERZORGING (M/V)

voor 16 uur per week

die samen met het hoofd van de humanistische geestelijke verzorging van de HSHB uitvoering geeft aan het beleid, ten behoeve van de bij de HSHB aangesloten stichtingen.

Taken:

- het bieden van werkbegeleiding aan humanistisch raadslieden, werkzaam in verzorgingshuizen
- het (mede)voorbereiden van raadsliedenconferenties, minimaal driemaal per jaar
- beleidsvoorbereiding
- het uitvoeren van ondersteunende taken voor het hoofd van de humanistische geestelijke verzorging
- specifieke projecten

Gevraagd wordt:

- diploma van het Humanistisch Opleidings Instituut
- professionele ervaring als humanistisch raadsvrouw/man in een instelling voor bejaarden- (of gezondheids)zorg
- zicht op de verantwoordelijkheidslijnen rond de humanistische geestelijke verzorging
- affiniteit met de ouderenzorg
- visie op het werkveld
- goede contactuele eigenschappen
- goede mondelinge en schriftelijke uitdrukkingsvaardigheid
- bij voorkeur in bezit van rijbewijs BE

Geboden wordt:

- inschaling in de bij de organisatie van toepassing zijnde CAO-Woningcorporaties, schaal 12 (van f 4578,- tot f 5783,- bruto per maand bij full-time aanstelling)
- goede secundaire arbeidsvoorwaarden
- standplaats in Houten (vanaf medio 1993: Amsterdam) en Utrecht
- een dienstverband voor een jaar, dat bij goed functioneren zal worden omgezet in een contract voor onbepaalde tijd

Informatie over deze functie is te verkrijgen bij mevrouw P. L. Hobbelman, hoofd van de humanistische geestelijke verzorging, tel. 020-6448901 of 030-318145.

Sollicitaties dienen binnen drie weken na het verschijnen van dit blad gericht te worden aan: dhr. J. Strik, directeur HSHB, Postbus 70510, 1007 KM Amsterdam, met linksboven op de enveloppe de vermelding „sollicitatie geestelijke verzorging”.

Poolse humanisten willen na de communistische nu niet een rooms-katholieke dictatuur

Guus den Besten, in HV-kring bij velen bekend als een zeer actief humanist, was deze zomer in Polen en ging op bezoek bij het hoofdkantoor van het Poolse Humanistisch Verbond.

In dit artikel geeft Guus den Besten een beeld van hoe de Poolse humanisten moeten opboksen tegen een rooms-katholieke overmacht.

Het is even zoeken in de binnenstad van Warschau, maar uiteindelijk lukt het ons de „Ulica Koszykowa” te vinden. En dan die kennismaking met iemand wiens naam we nog steeds niet kunnen uitspreken: Zdzisław Slowik. Maar ondanks dat hebben we op die tweede dag van augustus een heel leuk gesprek met een Poolse geestverwant. Hij is secretaris van „Towarzystwo Kultury Świeckiej”, wat zo veel betekent als Kulturele Vereniging voor Leken. „Het gaat onze vereniging niet om mensen die hun heil bij de kerk (en in Polen betekent dat: de R.K.-kerk) vinden, maar om de *leken*...”, legt onze gastheer uit, „en ons gaat het dan om die leken die menen dat een mens best zelf in staat is z'n cultuur op te bouwen, naar z'n eigen geweten, naar z'n eigen norm...” En al wordt de koffie je dan ondertussen heel anders geserveerd dan je in Nederland gewend bent, al ziet het interieur er totaal anders uit dan je zou verwachten..., na zo'n uitleg voel je je toch ineens thuis bij geestverwanten.

Hun vereniging werd in 1907 opgericht en steeds hebben ze tegen de stroom op moeten roeien. Zdzisław Slowik: „Negen van de tien Polen zijn immers katholiek, en dan ook nog zeer pausgetrouw. We zijn nu bezig in een van de moeilijkste perioden uit onze geschiedenis: de omschakeling van communistische dictatuur met een geleide staatseconomie naar een democratie met een vrije markt. Dat zijn in feite twee omwentelingen tegelijk: De hele verhouding tussen kerk en overheid slaat nu door van het ene uiterste in het andere. De katholieke kerk lijkt zijn schade van de laatsate tientallen jaren onder leiding van Lech Walesa eventjes snel in te willen halen. Een voorbeeld is het recentelijk ingevoerde zo goed als verplichte godsdienstonderwijs op alle openbare scholen. Waag het eens om je kind in die uitzonderingspositie te plaatsen en tegen de school-directeur te zeggen dat jouw zoon of dochter *niet* aan die lessen van de pastoor mag deelnemen. Je kind is dan getekend.”

Guus den Besten (rechts) schudt de hand van Zdzisław Slowik, de secretaris van de Poolse zusterorganisatie. Foto: Louise den Besten.

Er is weinig fantasie voor nodig om je de onmacht van zo'n handjevol humanisten voor te stellen. „Maar toch gaat het ons waarschijnlijk lukken”, vertelt Zdzisław heel opgetogen. „We hebben lange besprekingen gevoerd met het Ministerie van Onderwijs, en in oktober mogen we naar alle waarschijnlijkheid in zes plaatsen gaan starten met een soort Pools Humanistisch vormingsonderwijs. Het zal ons benieuwen of de mensen nu echt een keuze durven gaan maken.”

Ondertussen speelt de vrije pers hen nu ook in de kaart. Zelfs onder de katholieken blijken enigszins verlichte geesten rond te lopen die via ingezonden stukken in de krant laten weten niet zo bijster gelukkig te zijn met de gang van zaken rond het godsdienstonderwijs. Wij zouden het mensen van de „doorbraak-gedachte” noemen. Ze zijn niet gecharmeerd van de weg die Polen momenteel op dreigt te gaan: van de ene staatsideologie (communisme) naar de volgende (katholicisme), en dat alles onder het mom van een democratisering.

Maar het is moeilijk vechten tegen zo'n christelijke overmacht. Deze Poolse humanistische „club” telt nog geen 6000 le-

den, en daaronder zijn opvallend veel leraren, wetenschappers, intellectuelen en cultureel geëngageerden (we horen een bekend geluid...). Ze hebben contacten met zowel de sociaal-democraten als de liberalen. Maar het verleden speelt hen nogal parten. Men redeneert vaak: de communisten waren vroeger tegen de invloed van de kerk, en deze humanisten hebben het daar al net zo min op begrepen... Al heel gauw worden ze dus op één lijn gesteld. Steeds moeten ze het weer uitleggen: *wij zijn tégen de marxistische dictatuur, maar wij willen er niet de dictatuur van de katholieke kerk voor in de plaats hebben! Een geseculariseerde samenleving met gewetensvrijheid voor iedereen, daar gaat het ons om!*

Volgend jaar zal deze groep geestverwanten waarschijnlijk het lidmaatschap van de IHEU, (de internationale humanistenfederatie) verkrijgen, waarmee de kloof tussen oost en west weer een beetje zal zijn verkleind. Ze zullen daar in Warschau dan ook hun naam aanpassen aan het internationale humanistische taalgebruik. Het wordt dan: „Vereniging voor humanistische cultuur”.

Guus den Besten

BRIEF

Brieven zijn welkom.
Houdt u het wel kort. De
redactie behoudt zich
het recht voor om
brieven in te korten of
niet te plaatsen.

Een kwestie van mentaliteit

Met het stukje van de heer Glastra van Loon „Thanks tegenover lijven, een kwestie van mentaliteit” in de Humanist van september op pagina 3 ben ik het geheel eens. Maar is het kiezen van de kant van hen die de oorlog in Irak voerden, nadat zij zelf Saddam Hoessein tot de tanden toe hadden bewapend, niet ook een kwestie van mentaliteit?

In de Humanist februari 1991, pag. 3 motiveert Glastra van Loon zijn opstelling en dat van het bestuur tijdens de Golfoorlog met het argument dat gekozen moest worden tussen twee kwaden en dat het kwaad dat hij en het bestuur kozen het mindere kwaad was. Een kwestie van mentaliteit.

Evert A. Huisman (Zwolle)

Vrouw of man: toeval of niet?

Het kan natuurlijk toevallig zijn dat er bij de oproep voor deelname aan mijn onderzoek naar humanistische opvoedingspraktijken in de „Humanist” van september een foto van een *vrouw* en een kind is geplaatst. Het kan ook zijn dat de keuze van de foto zeer weloverwogen is geweest. Ik stel me daarbij ongeveer de volgende redenering voor: „Het is wel erg overdreven om alles wat traditioneel door vrouwen is gedaan, zoals het opvoeden van kinderen, nu zonder meer aan mannen toe te bedelen. Dus daarom geen foto van een *man* en een kind.” Een redenering waar ik wel sympathie voor heb.

Ik ben alleen bang dat het zo niet overkomt. Ik vrees ook dat het niet zo bedoeld is. Ik denk dat het onnadenkendheid is geweest, de macht der gewoonte, wat bevestigend werkt en geen recht doet aan de veelheid van opvoedingssituaties en relatievormen.

In mijn advertentie heb ik getracht ruimte te laten voor vrouwelijke en mannelijke opvoeders in welke opvoedingssituatie en relatievormen dan ook verkerend. Ik hoop dat dat ook zo is overgekomen.

Dieuwertje Bakker (Utrecht)

Geen grapjes graag!

Onlangs heb ik een proefabonnement genomen op „Humanist”. Ik weet nu al dat ik na het aflopen ervan niet zal verlengen, laat staan lid worden van HV. Grapjes maken over geuite pedofiele gevoelens (zie de prent op pag. 25 van nr. 6/7, Humanist) en het opheffen van de homo-/ lesbische werkgroep (in de regio mag deze minderheid nu sprokkelen naar voortbestaansmogelijkheden) doen voor mij de deur dicht: ik vind zo iets niet van ’n humanistische visie blijken!

Sally Mens (Rijswijk)

Vragen over Leven in de waarheid

In het juli/augustusnummer van de 'Humanist' stond een artikel van Erik de Gier over de vraag of een humanistisch burgerschap mogelijk zal zijn in het nieuwe Europa. Hij noemde daarbij het 'Leven in de waarheid' van de Tsjechische president Vaclav Havel een pleidooi voor een universeel humanistisch burgerschap. Lezers konden reageren op het verhaal van Erik de Gier. In dit nummer twee reacties van lezers met een nawoord van Erik de Gier.

Voor Piet Blauw uit Hoogewoud is 'Leven in de waarheid' een veel te onduidelijke zaak en doet hem denken aan soortelijke slogans van Billy Graham of Jehova Getuigen. Er wordt in de wereld al zoveel als waarheid verkondigd waarvan bij nader inzien geen spaan van heel blijft. Piet Blauw vraagt zich af of er in onze samenleving wel sprake is van de beoogde gelijke rechten en ontplooiingskansen. 'Daar is toch bitter weinig van te merken,' stelt hij. En dus zou er van de door Erik de Giers genoemde solidariteit weinig zijn te ontdekken.

Volgens Rein Heijne uit Rockanje stelt Erik de Gier dat het humanistisch burgerschap zich niet in specifieke termen laat vatten. Maar daar zijn we nou toch juist naar op zoek, vindt Rein Heijne. Geven de filosofen Alexis de Tocqueville en Eric Fromm hier misschien meer houvast?

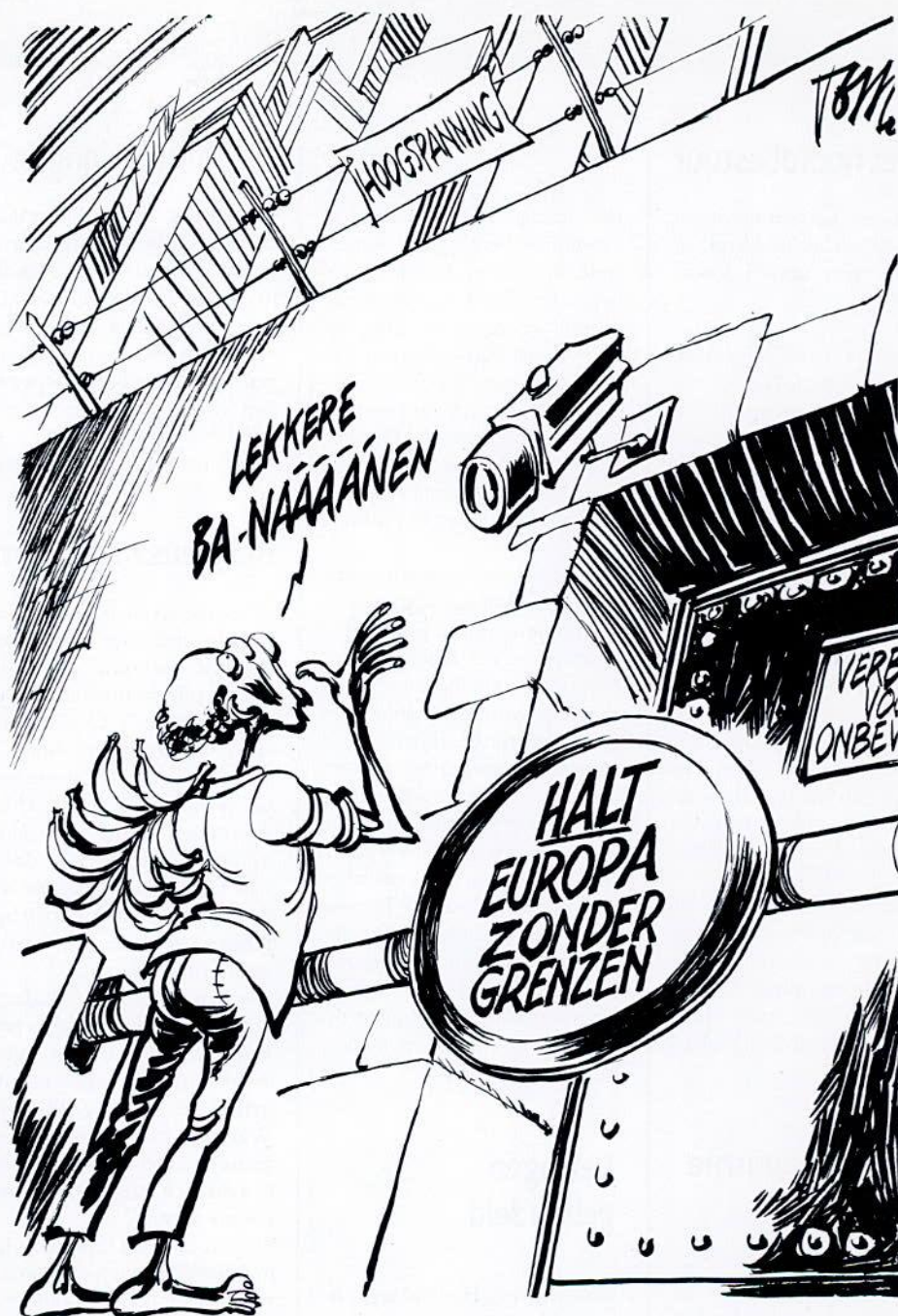
Erik de Gier

Reactie van Erik de Gier

Mijn artikel „Leven in de waarheid is een belangrijke impuls voor Europa” in het juli/augustusnummer van de Humanist heeft drie reacties opgeroepen. Twee daarvan gaan rechtstreeks in op mijn betoog en worden hierboven kort samengevat.

De reactie van Piet Blauw bevat kritiek op de aard van Havel's pleidooi voor het leven in de waarheid. Het is voor hem te veel een preek zonder dat daaruit door de aangesprokenen consequenties voor het eigen gedrag hoeven te worden getrokken. Inderdaad is het betoog van Havel nogal normatief van toon. Dat neemt niet weg – en dat heb ik in mijn stuk proberen aan te tonen – dat Havel aansluit bij een belangrijke Europese traditie waarin de persoonlijke en maatschappelijke verantwoordelijkheid van het individu een cruciale plaats inneemt; te weten het humanisme.

Havel doet dus in feite niets anders dan het houden van een pleidooi voor herwaardering van het humanisme. Daar is volgens hem alle reden voor omdat mensen voortdurend worden bedreigd door totalitaire verleiders. Of dit nu de communistische ideologie is of de materialistische consumptiedwang, maakt op zichzelf niet uit. Velen hebben de neiging zich aan te passen aan de actuele omstandigheden, zoals de recente coup-poging in de Sovjet-Unie ons weer duidelijk heeft laten zien. Een pleidooi voor leven in de waarheid ofwel een leven in permanente waakzaamheid tegen al datgene wat de menselijke vrijheid bedreigt, is dan ook geboden.

In zoverre is Havel's pleidooi niet meer dan het wijzen van mensen op hun verantwoordelijkheden en mogelijkheden. Het constateren, zoals Piet Blauw doet, dat er in onze samenleving bitter weinig valt te merken van gelijke rechten en ontplooiingsmogelijkheden, doet aan de betekenis hiervan weinig af. Integendeel, het bewijst veeleer dat Havel's pleidooi meer dan ook noodzakelijk is.

Rein Heijne wijst in zijn reactie op de mogelijkheid humanistisch burgerschap verder te concretiseren aan de hand van inzichten van De

Tocqueville en Fromm. Ik ben het van harte met hem eens. Door juist deze twee humanisten naar voren te schuiven, wijst hij impliciet op de mijns inziens twee centrale onderdelen van humanistisch burgerschap. Fromm beschrijft in "Angst voor de vrijheid" onder meer de neiging van mensen hun persoonlijke vrijheid ondergeschikt te maken of zich te willen onderwerpen aan hogere machten. Deze neiging moet worden doorbroken en dat kan alleen maar als individuen voldoende weerbaar zijn. De Tocqueville wijst aan de hand van een beschrijving van de in zijn tijd nog jonge

Amerikaanse democratie op de betekenis van democratische instituties voor het menselijk samenleven. Een democratisch georganiseerde samenleving biedt daarbij de beste garanties tegen de door Fromm beschreven angst voor de vrijheid. Het humanisme en meer in het bijzonder op humanistische leest geschoeide "Bildung" ten behoeve van burgerschap, is daarbij bij uitstek het gedachtengoed om zowel de democratische gezindheid van individuen al hun bevattelijkheid tegen vrijheidsbedreigende mechanismen te bevorderen.

Uit het hoofdbestuur

(De rubriek verschijnt onder verantwoordelijkheid van algemeen secretaris Jorine Boegem)

In augustus heeft algemeen voorzitter Jan Glastra van Loon de Adviesgroep Bezinning officieel als commissie van het hoofdbestuur geïnstalleerd. In diezelfde maand is op informele wijze afscheid genomen van een aantal hoofdbestuurleden onder wie Arie den Broeder, Mettha de Nachtegaal en Cor de Ronde die alle drie lange tijd deel hebben uitgemaakt van het hoofdbestuur. Aan hun activiteiten voor het Verbond komt daarmee gelukkig géén einde. Tot vijfde lid van het dagelijks bestuur is in september mevrouw drs. Sophie Meilof-Oonk benoemd.

In september stond op de agenda een oriënterende bespreking over de herstructurering van de complexe Humanistische Stichting voor Huisvesting van Bejaarden (HSHB) in Amsterdam.

Cursus Humanisme in Gouda

De derde en vierde, tevens laatste, bijeenkomst in het kader van de cursus „Humanisme” van de afdeling Midden-Holland vinden plaats op de donderdagavonden 24 oktober (niet 4 oktober zoals abusievelijk in de Humanist van september werd gepubliceerd) en 7 november.

Op de 24ste oktober zal cursusleider drs. J. R. H. Hoogervorst een inleiding houden over „humanisme in relatie tot godsdienst”. Op 7 november zal de filosoof prof. dr. M. van Nierop „humanisme en postmodernisme” aan de orde stellen. Plaats van samenkomst: Humanistisch wooncentrum De Zuidrandflat, De la Rey-laan 101, Gouda. Aanvang: 20.00 uur. Info en aanmelding: Jaap Hoogervorst, tel. 01829-2730 (buiten kantooruren).

De vraag of humanistisch geestelijke verzorgers, aange-steld in zieken-, verpleeg- en bejaardentehuizen, ook extramuraal en tegen betaling op hulpvragen van ontslagen patiënten mogen en kunnen omgaan, is in de septembervergadering aangehouden. Het bestuur wil eerst meer gegevens voor een beter inzicht in wat een en ander kan gaan inhouden.

De commissie voor ethiek en gezondheidszorg, eveneens een commissie van het hoofdbestuur, zal een reactie op het rapport-Remmelink over euthanasie voor de oktobervergadering voorbereiden. Algehele waardering was te beluisteren naar aanleiding van het overzicht dat directeur Joost de Vries in de vergadering gaf van de werkzaamheden op het Centraal Bureau vanaf mei, die erop gericht zijn de veranderingen te realiseren zoals neergelegd in het rapport Koersbepaling. 'we liggen op koers', zo kon de conclusie luiden.

Lezingen gebundeld

Verschenen: „Hedendaagse filosofische stromingen en humanisme”, uitvoerige verslagen van zeven lezingen, gehouden dit jaar in Amsterdam. Vijf van de zeven sprekers zijn hoogleraar aan de Universiteit van Humanistiek. De bundel geeft inzicht in een aantal belangrijke opvattingen die in de huidige filosofie opgeld doen en die betekenis hebben, ja soms consequenties hebben voor de vormgeving van een modern humanistische visie. Door de goede leesbaarheid en door zijn actualiteit zullen veel leden van het HV deze bundel in huis willen hebben. Bestelling door storting van f 9,50 op postgiro 602700 t.n.v. het Humanistisch Verbond te Amsterdam, onder vermelding van „Filosofie en humanisme.”.

Zelfbeschikking in Zutphen

Op zondag 27 oktober zal de heer Jager, huisarts te Warnsveld, een inleiding houden over het thema zelfbeschikking in relatie tot ziekte en gezondheid. Hoe maak je je eigen keuzes en op basis waarvan kies je als het gaat om je lijf?

Uiteraard zal er ruim gelegen-

heid zijn voor een eigen inbreng van het publiek. De bijeenkomst wordt gehouden in 't Praethuis van de Polbeek aan de Van Dorenborchstraat 1 te Zutphen en begint om 10.30 uur. De zaal is open vanaf 10.00 uur; de toegang is gratis. Voor inlichtingen: tel. 05750-28850.

Religieus humanisme in Utrecht

„Perspectieven van religieus humanisme voor het Humanistisch Verbond” is de titel van de bijeenkomst die het gewest Utrecht/'t Gooi organiseert op zaterdagmiddag, 19 oktober in het Erasmushuis, Oudkerkhof 11, te Utrecht.

Aanvang: 14.00 uur, einde 17.00 uur. Spreker is dr. A. van Dijk, docent theorie van de religie en niet-christelijke religies aan de Universiteit voor Humanistiek.

In discussie blijkt vaak dat de één een ingrijpende en verrijkende ervaring soms religieus wil noemen, een ander een vergelijkbare ervaring juist niet. Wat kan met de term „religieus” bedoeld zijn door degenen die zich religieus humanisten noemen?

En wat zou dat religieuze humanisme kunnen betekenen voor de huidige situatie van humanisten in Nederland? Is het denkbaar dat mensen die zich opgenomen voelen in „een groter geheel” dat boven de zichtbare, benoembare en bruikbare omgeving en wereld uitgaat, deze ervaring op cruciale momenten in hun leven

met anderen willen delen door er een herkenbare vorm en gestalte aan te geven?

Opgaven tot deelname aan deze bijeenkomst vóór 15 oktober bij: Jan de Leede, Speenkruidstraat 71, 3765 AB Soest, tel: 02155-12843.

Café in Gouda

De deur van het Humanistisch Café van de afdeling Midden-Holland staat weer open op maandagavond 4 november. Muzikale medewerking wordt deze keer verleend door het Schoonhovens Blokfluitkwartet, dat diverse genres speelt! Van Bach tot de Beatles, en nog meer. Vanaf 21.00 uur zijn leden en niet-leden welkom in het COC-trefcentrum, Spieringstraat 113A, Gouda. Meer informatie: Marry Menschaart, tel. nr. 01820-23778.

Humanisme-cursus in Deventer

In Deventer worden een 16-tal bijeenkomsten (van september tot mei) gehouden over de relatie van het humanisme met onder andere bedrijfsleven, gemeentepolitiek, rechtspraak, bouwen voor ouderen, Zuid-Afrika, architectuur en cultuur en idealen. Daarnaast ook aandacht voor het vormingsonderwijs, geestelijke verzorging, etnische minderheden en vooral ook voor de nieuwe koers van het HV.

Arie den Broeder in Dordrecht

zondag 10 november zal het bekende ex-hoofdbestuurslid Arie den Broeder spreken over het onderwerp 'Mens, medemens en maatschappij'. Plaats is het Humanitas-huis, Brouwersdijk 4 in Dordrecht. Aanvang: 10.30 uur (maar de zaal is al om 10.00 uur open).

Jongerenweekend Jonge Humanisten

In het weekend van 26,27 en 28 oktober organiseren de Jonge Humanisten een gezellig, inspirerend weekend met als thema 'Innerlijk-outerlijk'. Aan de hand van workshops op het terrein van muziek, drama en lijfwerk. Zo wordt op een speelse, creatieve manier ervaringen opgedaan over vragen als: hoe vind ik een evenwicht tussen mijn innerlijke ruimte en de uiterlijke ruimte om me heen en hoe verbind ik die twee? Een weekend dus vol

Training 'Werken met groepen'

In de vorige „Humanist” is uitgebreid melding gemaakt van de training 'Werken met groepen'. Deze training is door onvoldoende deelnemers nog niet gestart. Belangstellenden kunnen zich nog aanmelden. De training start begin november, telkens op woensdagavond). Meer informatie bij Dick Metselaar (scholing en vorming). U kunt zich aanmelden bij het HV, Postbus 114, 3500 AC Utrecht. Bellen kan ook: naar Ariane de Brauw, tel.nr. 030-318145.

Europa's toekomst in Groningen

Op zondag 3 november, om 10.30 uur, houdt prof. dr. H. A. Tolhoek in het Humanistisch Centrum, W. A. Scholtenstraat 2, in Groningen een lezing onder de titel „Humanistisch perspectief op de ontwikkeling van Europa”. Met name zal worden gesproken over de kwaliteit van het bestaan in Europa anno 2000, over de grote ontwikkelingen („megatrends”) in de industriële samenleving en over de verhouding Oost- en West-Europa.

sferen, ruimten, spel, ontmoetingen en ervaringen. Allemaal in de mooie, bosrijke omgeving van 'De Heuvels' in Nunspeet.

De kosten voor deelname zijn f60,- per persoon (dus een ander bedrag dan staat vermeld in de nieuwsbrief), over te maken op giro 197930 van het Humanistisch Verbond te Utrecht. Je kunt te telefonisch (030-318145) of schriftelijk (Postbus 114, 3500 AC Utrecht) opgeven.

Humanisme als inspiratiebron in Groningen

Een hele cursus over humanisme begint weer op donderdag 7 november. Andere cursusdagen zijn: 14, 21 en 28 november; 3, 12 en 19 december; 9, 16 en 23 januari. steeds van 19.45 uur tot ongeveer 22.15 uur. Plaats is het Humanistisch Centrum op de W.A. Scholtenstraat 2 in Groningen. Kosten bedragen f 50,-. Tel.nr. 050-128750. Maximaal aantal deelnemers is 20. Snel opgeven is geboden.

Spreekers gevraagd voor uitvaarten

Er is dringend behoefte aan vrijwilligers die een toespraak vanuit humanistisch perspectief willen houden bij niet-kerkelijke uitvaarten. Het werk vraagt inzet en geeft voldoening.

Belangstellenden krijgen een korte opleiding van twee weekenden en lopen enige tijd stage. Eerstvolgende cursus: 1, 2, 3 en 15, 16, 17 november 1991. Meer informatie en aanmelding bij de afdeling Verenigingszaken, tel. 030-318145

Humanisme en Humanistisch Verbond

Vroeg of laat vragen de meeste mensen zich af wat ze eigenlijk hier op deze wereld doen. Lange tijd was voor bijna iedereen die vraag een weet. Het antwoord heette eenvoudig God. Tegenwoordig is dat voor veel mensen wel anders. Zij nemen geen genoegen met een antwoord waarin wordt verwezen naar een macht boven hen en een doel na dit leven. Zij zien de mens als uitgangspunt en voelen zich daarom humanist.

Het humanisme gaat er vanuit dat de mens niet alle weet van het leven en de wereld kan hebben. Daarom moeten we ook niet zoeken naar onvindbare antwoorden. Het is aan de mens zelf om te bepalen hoe in het leven te staan. Het leven wordt door humanisten dan ook niet bij voorbaat zinvol of zinloos geacht. Door ons doen of laten, door de keuzes die we maken, geeft de mens er zelf betekenis aan. Zo'n twee miljoen volwassen Nederlanders herkennen in het humanisme hun eigen ideeën. De meeste mensen staan er echter niet zo bij stil. Zij vinden hun kijk op het leven min of meer vanzelfsprekend. Maar vaak – nogal eens als zij worden geconfronteerd met de vraag naar de zin van alles – is er iets van herkenning en gaan ze zich ook humanistisch voelen.

Zo spontaan als dat soms klikt, zo groot is vaak de aarzeling om dan ook lid te worden van het Humanistisch Verbond. Aan één kant is dat wel verklaarbaar. Eeuwenlang werd ieders overtuiging ingelijfd bij instituten. Maar er is ook een andere kant die de aarzeling zou moeten wegnemen. Want een organisatie als het HV helpt mee richting te geven aan een samenleving die in beweging is. En samen kun je nou eenmaal meer ten goede veranderen dan in je eentje.

Lid worden van het Humanistisch Verbond is eenvoudig

Lid worden van het HV is eenvoudig. Stuur een kaartje met uw naam en adres naar: Postbus 114, 3500 AC Utrecht. U kunt ook bellen: 030-318145.

Als richtlijn voor de hoogte van de contributie wordt een half procent van uw bruto-inkomen aangehouden. Als minimum-contributie geldt een bedrag van f 75,- als u een bruto-jaarinkomen heeft van f 18.000,- of hoger. Is dat bruto-inkomen lager dan f 18.000,- dan betaalt u f 45,-. Jongeren onder de 27 jaar betalen een minimum van f 35,-. U kunt de contributie desgewenst in termijnen betalen: per kwartaal of per halfjaar.

Uitgangspunt is het individueel lidmaatschap. Per lid kan een persoon, wonend op hetzelfde adres, zonder enige verdere kosten medelid worden. Deze ontvangt dan geen Humanist.

Bij aanmelding ontvangt u van ons een acceptgirokaart om te betalen.

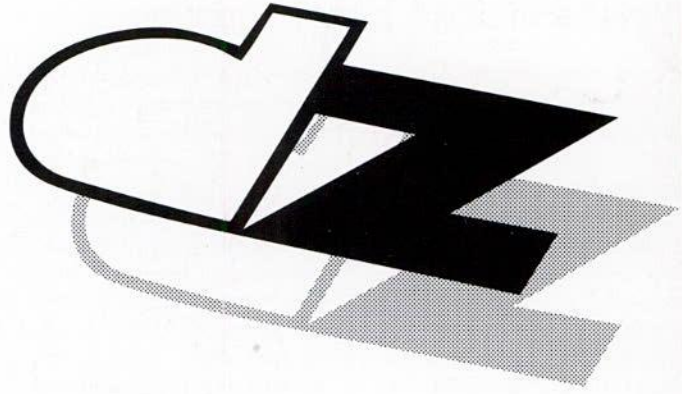
U kunt ook eerst een gratis informatiepakket aanvragen

Stuur dan een kaartje naar: Humanistisch Verbond, Postbus 114, 3500 AC Utrecht. Of nog makkelijker: bel 030-318145.

Een abonnement op de Humanist

Voor slechts drie tientjes krijgt u een jaar lang de Humanist in de bus. Eén telefoontje naar het Humanistisch Verbond is voldoende: 030-318145 (toestel 28). En als u lid wordt van het HV, krijgt u het blad gratis.

Met 654 bedden, meer dan 15.000 opnamen en 220.000 polibezoeken per jaar vervult het Deventer Ziekenhuis een belangrijke medische zorgfunctie in de gezondheidsregio Stedendriehoek Apeldoorn-Deventer-Zutphen. In samenwerking met de Medische Faculteit Groningen worden co-assistenten opgeleid; in negen specialismen is een specialistenopleiding. Er werken ruim 1400 medewerkers in een sfeer gericht op kwaliteit, samenwerking, bevordering eigen verantwoordelijkheid, inspraak en klantgericht optreden. Veel aandacht wordt gegeven aan bij- en nascholing.

Humanistisch raadsvrouw/-man

voor 12 uur per week

Binnen de afdeling Geestelijke Verzorging draagt u bij aan de geestelijke verzorging van patiënten en familie. Daarnaast werkt u mee aan de verdere integratie van de geestelijke verzorging in het geheel van onze zorgverlening. U stimuleert daartoe ziekenhuis-medewerkers om aandacht te hebben voor levensbeschouwelijke vragen. Vanuit een visie op geïntegreerde geestelijke verzorging levert u een bijdrage aan het afdelingsbeleid.

Ubeschikt over een afgeronde opleiding aan het Humanistisch Opleidingsinstituut en een inhoudelijke benoeming tot humanistisch geestelijk raadsvrouw/-man door het Humanistisch Verbond. Belangrijk is dat u bereid bent om in teamverband samen te werken met de geestelijk verzorgers van rooms-katholieke en protestantse signatuur. U bent in staat om aan het werk van de afdeling – in overleg en in

samenwerking met andere disciplines – vorm en inhoud te geven.

Het salaris bedraagt, afhankelijk van uw ervaring, maximaal f 6.592,- bruto per maand, op basis van een full-time dienstverband. De ambtelijke rechtspositie is van toepassing.

Voor nadere informatie kunt u contact opnemen met ds. J.H. Weijenberg, telefoon 05700-46617 of pastor G. Mentz, telefoon 05700-46615.

Uw schriftelijke sollicitatie kunt u binnen 10 dagen na het verschijnen van deze advertentie richten aan de Stichting Deventer Ziekenhuizen, dienst Personeelszaken en Opleidingen, postbus 5001, 7400 GC Deventer, onder vermelding van vacaturenummer V28011 op brief en enveloppe.

Stichting Deventer Ziekenhuizen

St Geertruiden en St Jozef